

## Indre Mission og Folkekirken 1901—1911

---

Af Elith Olesen.

Tanken om en udtræden af Folkekirken var ikke fremmed for Indre Missions ledelse i slutningen af 1800-tallet; den fremførtes især, når Indre Mission mødte kraftig modstand udefra, således i 1894<sup>1</sup>, da nerverne i forvejen var på højkant efter den store Harboøre-affære, og det kort tid efter kom til konflikt med sognepræst *M. Bryndum*, Sdr. Broby, der i sin kamp mod indremissionærernes virksomhed i sognet støttedes af biskop *H. Stein*, Odense<sup>2</sup>. Også i forbindelse med sagen mod Harboøre-præsten *Anton Jensen* i 1900 truedes der, da *Vilh. Beck* havde forløbet sig, med sprængning af Folkekirken, hvis de kirkelige myndigheder skulle finde på at tildele ham en irettesættelse<sup>3</sup>.

Ét er imidlertid, hvad der fremførtes i et øjeblikks ophidselse eller af taktiske grunde, noget andet, hvilke tanker man gjorde sig om sagen under mere fredelige forhold. Og dog bliver, ialtfald for Vilh. Becks vedkommende, indtryk-

---

<sup>1</sup>) Se navnlig Annexet 1894, 97 ff., hvor mærket »-n« luffer tanken om udtræden af Folkekirken og en IM-frikirkedannelse, sekunderet af Beck, der i en efterskrift lader forstå, at udviklingen efter hans mening går i retning af Folkekirkens ophævelse; han ser i øjnene, at tilstanden i Folkekirken kan blive så utålelig, at en udtræden bliver nødvendig, men udtrykker dog håbet om, at det ikke endnu må komme så vidt.

<sup>2</sup>) Om Sdr. Broby-sagen se L. Blauenfeldt: *Den indre Missions Historie*, 1912 312 ff., P. G. Lindhardt og J. Swane: *To Højkirke-mænd*, 1958, 248 ff. Til den videre udvikling flg. breve i IMs arkiv: Stiftsprovst L. N. Balslev til IMs best. udat. 94, pastor J. Vahl til Beck 7/9 94, gårdbest. J. Jeppesen, Sdr. Broby, til samme 2/11 96 og 31/8 97, Bryndum til Beck 25/8 97.

<sup>3</sup>) Kr. Dagblad 17/9 00, cf. P. G. Lindhardt: *Morten Pontoppidan II*, 1953, 51.

ket stort set det samme; vel ønskede han, at Indre Mission skulle blive i Folkekirken længst muligt, men ændredes forholdene i ugunstig retning, kunne en udtræden blive nødvendig. Næsten et år før Harboøre-postyret, altså i en langt roligere atmosfære, antydede han, at indførelse af præstevalg på sognemenighedsbasis utvivlsomt ville føre til en sprængning af Folkekirken i form af oprettelse af en frikirke, »hvori Menigheden kunde finde Livets Brød og frit vælge sine Præster uden Sognets Flertalstyranni«<sup>4</sup>. Denne udtalelse foranledigede den grundtvigske pastor *P. Riemann* til at udtrykke sin glæde over, at Indre Mission nu havde fået øjnene op for, at »Folkekirken er en borgerlig Indretning«, hvilket burde føre til, at også Indre Mission benyttede sig af den gældende frihedslovgivning til sognebåndsløsning og valgmenighedsdannelse og arbejdede for en udvidelse af valgmenighedsloven, så valgmenighederne fik adgang til benyttelse af sognekirkerne<sup>5</sup>.

Hertil svarede Beck, at Indre Mission havde en helt anden opgave end at reformere de ydre kirkelige former, nemlig »at reformere Hjærterne og Livet hos de Mennesker, som med os leve i fælles Folkekirke«, og denne opgave løstes

---

<sup>4</sup>) Ann. 93, 21 f. Artiklen, benævnt »Præsternes Kaldelse« er iøvrigt interessant derved, at den foregriber den situation, der skulle opstå 8—9 år senere i anledning af kultusminister I. C. Christensens lovforslag om oprettelse af menighedsråd. Becks argumentation er ganske den samme, som senere fremførtes af pastor Chr. Sørensen m. fl. IM-talsmænd mod lovforslaget. Anledningen var R. Clausens og F. Boisens forslag om ny kaldelsesmåde for præster, hvorved menighederne skulle få mere indflydelse på præstevalget (Rigsdagstid., ord. saml. 1892—93, till. A, sp. 1999 ff.). Beck anerkender ikke begrebet »sognemenighed«, der er identisk med »verdensmenighed«; sand menighed er alene »den troslevende Del af Sognets Beboere«, og den vil altid være i mindretal. Skal derfor sognets flertal afgøre valget, vil menigheden aldrig mere få nogen »levende« præst. — Det er således fuldt berettiget, når Chr. Sørensen Kr. D. 21/4 02 overfor Søren Olesen, der i landstingssalen har manet Beck op af graven og gjort ham til sin forbundsfælle, påberåber sig at være i fuld overensstemmelse med Beck i synet på I. C. Christensens lovforslag.

<sup>5</sup>) Ann. 93, 73 f.

lettest indenfor en folkekirkes rammer, idet disse mennesker »meget lettere komme i Forbindelse med og lade sig paavirke af en Mission, som drives indenfor Folkekirken under Ledelse og Medvirkning af Folkekirkens beskikkede Præster, end dersom Indre-Mission stod udenfor Folkekirken som en Frikirke, der af den store Mængde vilde blive anset for en Sekt, som man »som gode Kristne« maatte holde sig fjernt fra«. Derfor ville Indre Mission tøvde længst muligt med at forlade Folkekirken, men kunne blive tvunget dertil, hvis man ved lov hindrede troende præster og menigheder i at finde hinanden. Sognebåndsløsning benyttedes noget, dog ikke meget, af missionsfolkene, og »om Tilladelser til at danne Valgmenigheder skal jeg kun sige, at den kunne vi jo som Regel slet ikke bruge, saa længe Loven lægger saadanne Indskrænkninger paa dem, der havde Grund til at bruge den, da Missionens Venner i Reglen ere fattige Folk. De yde deres Bidrag til Missionsarbejdet, og mere kunne de ikke«<sup>6</sup>.

Til disse offentlige erklæringer kan føjes en meningstilkendegivelse fremført under mere private former. I vinteren 1898 aflagde en hjemvendt Amerika-farer besøg hos Beck i Ørslev i håb om at blive ansat som indremissionær. Kort tid efter skrev han til Beck: »... jo længere jeg bedende tænker over I. M.s Stilling herhjemme, bliver det mig klart, at som »De Helliges Samfund« er Kernen i den »Alm. Kirke«, som Kernen i Nødden, saa er I. M. det som et Hele i den danske Folkekirke. Skallen er til for Kernens Skyld og denne udvikler sig i hin; man skal derfor ikke foragte denne beskyttende Skal, saalænge som den tjener til Beskyttelse for Kernen. Knuser man Skallen og kaster Kernen ud, ja saa vil Herren selv vide at tage sig af sine Hellige, thi de ere jo i hans Haand. Knuser Herren selv Skallen, fordi han vil have den modne Kerne hjem, ja saa er Maalet jo naaet, og saa bliver Midlet overflødigt, thi Midlerne ere

---

<sup>6</sup>) Ann. 93, 74 ff.

jo kun til for at naa Maalet. Uden Midler intet Maal og derfor maa vi jo højlig agte dem, hvadenten der er Tale om Naademidlerne eller om Folkekirken som et Mid-  
del til Maalet, de første til Frelse for vore Sjæle, det sidste til Kernen at modnes i — voxe og udvikles i.

Jeg forstaar og paaskønner den Tanke, som De udkastede i vor Samtale i Deres Hjem: I Skallen, men ikke ét med den; jo mere Kernen modnes, jo mere løsnes den fra Sk., men Kernen vælger ikke selv at springe ud af Skallen, hvis den kunde, men venter taalmodigt og smukt, indtil »man« — som De udtrykte Dem — »kaster os ud«.

Jeg billiger med Dem det vise i I. M.s Fremgangsmaade: Ikke Udtrædelse, men Udkastelse, og beder, at I. M. maatte vedblivende, for lange Tider, være Saltet i Karret, Surdeigen i vor Folkekirke. Jeg tager derfor afgjort Afstand fra alle skismatiske Bestræbelser og melder mig derfor herved til at være med dem, som samler til det, som er samlet: til Indre Mission, hvis man vil optage mig<sup>7</sup>.

Det fremgår vel ikke helt klart af ovenstående, hvem der har sagt hvad, men hovedindtrykket er dog dette, at brevskriveren, påvirket af amerikanske frikirkeforhold, har luftet tanken om udtræden som det mest naturlige, men er blevet imødegået af Beck, der måske endda har afkrævet missionærkandidaten en skriftlig erklæring som ovenstående, før han kunne gøre sig håb om antagelse. Becks standpunkt er da i 1898 fortsat, at Indre Mission ikke gerne selv forlader Folkekirken, men han imødeser en udvikling, der før eller siden vil føre til udtræden (»jo mere Kernen modnes, jo mere løsnes den fra Sk.«), hvis ikke Indre Mission forinden bliver »kastet ud«.

Alt dette er overvejelser på et temmelig teoretisk plan; netop omkring Becks død 30/9 1901 opstod der imidlertid

---

<sup>7</sup>) Chr. Christensen, Aarhus, til Beck 15/3 98. Det blev iøvrigt ikke til noget med ansættelsen i IMs tjeneste, idet brevskriveren lod sig engagere som »privat« bymissionær i Aarhus, væsentligt lønnet af købmand Carl Bertelsen.

en situation, som tvang hans arvtagere til at tænke hele problemet igennem påny, denne gang med umiddelbare praktiske konsekvenser. I det følgende skal efter Indre Missions bestyrelsesarkiv aftrykkes nogle aktstykker, der belyser denne nye kirkepolitiske situation, som den tog sig ud under Indre Missions synsvinkel. Af disse akter vil det fremgå, at der vel rådede betydelig uenighed mellem Indre Missions gejstlige talsmænd, men at uenigheden dog var størst mellem disse på den ene side og Indre Missions lægfolk på den anden side, — og at disse sidste skridt for skridt tvang præsterne til i praksis at acceptere deres synspunkter. De gengivne breve sammenføjes ved den nødvendige kommentar.

## I

Privat fremsatte folketingsmand *I. C. Christensen* allerede 27/10 1900 et forslag til lov om oprettelse af menighedsråd i de enkelte sogne, valgt efter almindelig valgret af Folkekirkens medlemmer og med præsteindstillingsret<sup>8</sup>. Forslaget nød ikke fremme og vakte i det hele taget ikke større opmærksomhed, heller ikke i Indre Missionskredse, hvilket man et lille årstid senere med god grund skulle komme til at beklage<sup>9</sup>.

Allerede få dage efter »systemskiftet«<sup>10</sup> skrev Kristeligt Dagblad, at det i kirkelige kredse nu var et brændende spørgsmål, om det nye ministerium ville ophæve »det kirkelige råd«, hvilket måtte anses for sandsynligst i betragtning af Venstres holdning overfor det lige siden dets oprettelse 1883<sup>11</sup>, og da rådet ophævedes ved kgl. resolution af

---

<sup>8</sup>) Rigsdagstid. ord. saml. 1900—01, till. A sp. 2201 ff.

<sup>9</sup>) »En anden Sognepræst« Kr D 30/8 01, J. Friis Hansen sst 23/9 01.

<sup>10</sup>) Mens drøftelserne af det nye ministeriums sammensætning endnu stod på, skrev den udprægede Højre-mand grev C. C. Holstein — ironisk — til Beck 4/4 01: »Hvad mener De om følgende? Hr Konseilspræsident Alberti? Hr Kultusminister Christensen etc. etc.«.

<sup>11</sup>) Kr.D. 1/8 01.

23/8 1901, var bladet ikke i stand til at beklage det skete, idet rådet ikke havde udrettet store ting; dog ville det være kedeligt, om Folkekirken herefter skulle være uden nogen form for repræsentation<sup>12</sup>. Flere indsendere drøftede i den følgende tid mulighederne for en ny kirkelig repræsentation, herunder tanken om en kirkeforfatning bygget op »nedefra«, begyndende med menighedsråd efter de af J. C. Christensen afstukne retningslinjer<sup>13</sup>. Mod denne tanke opponerede en, sikkert gejstlig, indsender i kraftige vendinger; en så klog og erfaren politiker som den nye kultusminister ville næppe øge ministeriets vanskeligheder »ved at føre Landet ind i kirkelige Kampe, der vil blive saa alvorlige, at en Sprængning af Folkekirken muligvis bliver Følgen ... Men skal det vise sig, at Ministeren vil forelægge sit gamle Forslag i uforandret Skikkelse, saa gælder det, at Kampen bliver taget op imod det baade med Pen og Mund Landet over, for at det kan blive klart for Guds Menighed, hvad dets Vedtagelse vil føre til«<sup>14</sup>.

En lille ugestid forinden havde Vilh. Beck imidlertid på sit sygeleje modtaget et alarmerende brev, som bekræftede, at der var hold i de hårdnakkede rygter om en genfremsættelse af lovforslaget.

---

<sup>12</sup>) Kr. D. 27/8 01. Mens red. 1/8 foreslog en repræsentation oprettet gennem årlige bispemøder med udsendelse af fælleserklæringer, fremføres nu den tanke, at Menighedskonventet af 1891 indvælger biskopperne i bestyrelsen og gør Sjællands biskop til formand, idet man så har en »kirkelig Garanti, som maaske vejer mere end hele det ophævede Kirkeraad«.

<sup>13</sup>) Kr. D. 28/8, 30/8, 4/9, 18/9 01. — Hvordan en fremtrædende missionspræst så på kirkerådets ophævelse, fremgår af et brev fra sognepræst O. F. Moe til Fr. Zeuthen 24/3 06 i anledning af den modstand fra gejstlig side, hans søn Axel Moe havde at kæmpe med som indremissionær på Færøerne: »Jeg mener nu, at Axel skal have et Tillidsvotum fra Bestyrelsen, hvilket Bestyrelsen saa meget lettere kan give, da der ikke længere er nogen Fare fra Bispemagten, siden Christensen-Stadil udryddede den sidste Rest af Pavedømmet i Danmark ved det historiske Spark, han gav de 7 Biskopper, da han overtog Magten over Kirken«.

<sup>14</sup>) »Tertius« i Kr. D. 18/9 01.

St. Peders Præsteg., Pedersker St.  
12. Sept. 1901.

Kjære Pastor Beck!

De kan jo nok huske mig fra den Tid, jeg var Kapellan i Kongsted hos gamle Kastrup<sup>15</sup>. Nu er jeg landet her paa Bornholm i Pedersker, hvor jeg er glad ved den Arbejds-mark, Herren har givet mig.

I Sommer var jeg en Tur »ovre« — det kan jo ikke ske saa tit — og tænkte da ogsaa paa at besøge Dem, fordi jeg har haft Lyst til at tale med Dem en Gang endnu, mens De var her iblandt os, men Tanken om Deres Sygdom, — at jeg muligt vilde trætte Dem — afholdt mig noget. Men nu vilde jeg da gjerne skrive til Dem og det om en særlig Sag, som jeg i den sidste Tid har tænkt meget paa.

Det er Udsigten til at faa de saakaldte »Menighedsraad« med Indstillingsret ved Besættelse af Præsteembeder.

Ministeren har taget sit Forslag fra i Vinter under Behandling igjen og (efter hvad jeg har erfaret fra temmelig privat Kilde, saa det maatte maaske ikke omtales videre) nu faaet tilføjet nogen Modvægt mod Vilkaarlighed ved Præstevalget: at Embederne skal klassificeres efter Indtægt, og der skal træffes Bestemmelse om, at kun saa og saa gamle Candidater med de og de Karakterer kan faa de og de Embeder. I det enkelte practiske Tilfælde skal Ministeren da af Ansøgerlisten udskyde de Ansøgere, som efter disse Bestemmelser ikke kunne komme i Betragtning, førend Listen overgives til »Menighedsraadet«. — Men denne Modvægt vil jo ikke, synes mig, gjøre de levende Præsters Udsigt til at faa Embede eller de helliges Udsigt til at faa en levende Præst større, idet der iblandt dem, som bestaar den kultusministerielle lovformelige Prøve, antagelig ligefuldt vil være nok af saadanne Præster, som ville »tale Mennesker til Behag«. Og denne Tilføjelse viser saa meget, at Ministeren

---

<sup>15</sup>) Peter Henrik Kastrup (1821—1900), sgp. Kongsted 1879—98.

tænker alvorligt paa at faa sit Forslag sat igjennem, og den kan maaske ogsaa hjælpe ham dertil.

Jeg tænker mig, at Situationen for Øjeblikket kan være den, at Ministeren er paa Veje til at faa sit Forslag vedtaget i Statsraadet som Regeringsforslag, og saa er vel Kongens Underskrift under den eventuelle Lov i Forvejen sikret ham, saa naar det bliver fremlagt som Regeringsforslag i Rigsdagen, er det kun Folketinget, som vel temmelig let gaar med, og Landstinget, som det kommer an paa — men-neskeligt talt.

Derfor forekommer det mig at være i høj Grad magtpaa-liggende, om der fremkom en Tilkjendegivelse fra den levende Menigheds Side af dens Syn paa Sagen, hvilket jo kunde ske paa flere Maader: som en Erklæring eller Hen-vendelse til de i Lovgivningen betydende Factorer — med Masseunderskrift af Lægfolk; og maaske ogsaa en Erklæ-ring fra Bestyrelsen for Kirkelig Forening for Indre Mission i Danmark. Præster kunde maaske ogsaa optræde samlet igjennem den danske Præsteforening; ligeledes spejder jeg i hvert Nummer af Kr. Dagblad efter Indlæg i Sagen.

Forslaget er ganske vist ikke kommen frem endnu; men det forekommer mig, at der alligevel nok kunde være Anledning til at erklære sig, nu da den Mand er bleven Minister, som for ikke lang Tid siden fremlagde dette For-slag, og Sagen har jo ogsaa i den sidste Tid været omtalt og drøftet lidt i Kr. Dagblad.

Og skal man vente, til der foreligger Regeringsforslag derom i Rigsdagen, saa er det maaske for sildig. — Det hele er maaske lige op over Hovedet paa os og langt nær-mere, end vi véd, og det forekommer mig, at der skulde nedlægges en virksom Indsigelse — maaske paa flere Maa-der — og det jo før jo hellere, at den maaske ogsaa kunde naa op til Tronen i rette Tid. —

Jeg har nu udviklet det hele lidt vidtløftigt, skjønt Sagen jo heller ikke er ubekjendt for Dem, men jeg har nu fremstillet den for Dem efter de Forestillinger, jeg gjør

mig derom, da jeg ikke synes, man kan ligge stille ved saadanne Udsigter. Maaske De kunde, hvis Deres Helbred ikke hindrer Dem deri, foretage noget, som kunde faa Betydning i denne Sag, og det er da derfor, at dette Brev er fremkommet, for at bede Dem om muligt ogsaa endnu i denne Sag at øve en Vagttjeneste for den levende Menighed.

Herren velsigne Dem i Deres Sygdom og hermed en kjærlig Hilsen i Herren til Dem og Deres Hustru fra Deres hengivne

P. Bjerg Nielsen<sup>16</sup>.

Hvorvidt der er nogen forbindelse mellem dette brev og den følgende udvikling, lader sig ikke afgøre med sikkerhed, men det er ikke usandsynligt, at det er just dette brev, der fik alarmklokkerne til at kime for alvor; ialtfald kom indsigelserne mod lovforslaget fra Indre Missions side til stort set at følge de heri angivne retningslinjer. Ganske vist kom der aldrig nogen direkte officiel erklæring fra Indre Missions bestyrelse, hvilket højst sandsynligt skyldes skiftet på kommandobroen, som fandt sted midt under kampagnen (*Fr. Zeuthen* blev formand efter Becks død), men ellers fulgtes forslagene til punkt og prikke, idet man 1) lod Kristeligt Dagblad affyre de første voldsomme bredsider mod forslaget, 2) gennem Odense-mødet 30/10 1901 fremskaffede en udtalelse fra 14—1500 Indre Missions-samfundsrepræsentanter til regering, Rigsdag og biskopper, og 3) lod Præsteforeningen, der endnu var domineret af Indre Mission, om at fremskaffe en præsteanadresse, der krævede

---

<sup>16</sup>) *Peter Bjerg Nielsen* (1870—1943), res. kap. Kongsted 96—00, sgp. Pedersker 00—14, Vive-Rostrup 14—36. Han var udpræget missionsmand, men aldrig fremme i forreste række; i den langstrakte polemik mod I. C. Christensens kirkelove deltog han ikke offentligt, men han har været særdeles velorienteret, idet de af ham skitserede ændringer vedrørende klassificering af præsteembeder etc. er nedfældet i menighedsrådslovforslagets § 21 og 22 (Rigsdagstid., ord. saml. 1901—02, till. A. sp. 1951 ff.).

lovforslaget underkastet behandling i en kirkelig kommission før eventuel vedtagelse<sup>17</sup>.

## II

Når det blev sognepræst ved Garnisons kirke, *Chr. Sørensen*, der kom til at åbne debatten i Kristeligt Dagblad, skønt han (endnu) ikke var medlem af Indre Missions bestyrelse, skyldes det givetvis, at han var formand for bladets bestyrelse; deraf tør man vel slutte, at bladet — formentlig af den dødssyge Vilh. Beck, som var ude af stand til selv at foretage sig noget effektivt — direkte er blevet anmodet om at sætte modstandskampagnen mod lovforslaget i gang.

20/9 1901 offentliggjorde han i Kristeligt Dagblad en »Henstilling til Guds Folk«, hvori han gjorde opmærksom på, at »det drejer sig om, hvor vidt Flertallet, det vil sige den store, aandeligt døde og ligegyldige Mængde, skal have Magten paa Livets Bekostning, og vel at mærke, have den med Lovens Ret«. Navnlig for præstevalget ville det få skæbnesvangre følger, idet sådanne præster, som »sætter Skellet klart i deres Forkyndelse«, ville få svært ved at komme på valg. Derfor burde »Guds folk« bryde ud af isolationen og begynde at interessere sig for de kirkepolitiske problemer; lykkedes det nemlig ikke på en eller anden måde at sikre »livets ret«, måtte man overveje en storstilet sognebåndsløsning eller valgmenighedsdannelse eller måske endda »gaa videre og gribe til Forholdsregler, der vil komme til at gribe ind i selve Folkekirken Eksistens«<sup>18</sup>.

På Odense-mødet 31/10 — umiddelbart efter, at I. C. Christensen havde forelagt lovforslaget i Folketinget — var det også Chr. Sørensen, der som formand for det selvbestaltede udvalg, som havde taget initiativet til mødets

---

<sup>17</sup>) Om Præsteforeningens aktion, som ikke vil blive omtalt nærmere her, se Paul Nedergaard: Den danske Præsteforening 1896—1946, 1946, 35 f.

<sup>18</sup>) Kr. D. 20/9 01.

afholdelse, indledede forhandlingen. Tonen var nu stemt noget ned; han advarede mod overilet fremfærd og anså valgmenigheder for en ret tvivlsom udvej, dels »fordi Sektmærket let vil komme til at klæbe ved dem i Folkets Omdømme«, dels fordi de ville komme til at lægge beslag på en del af Indre Missions timelige midler; foreløbig burde man arbejde på en udbygning af Indre Missions organisationsapparat og en dermed følgende mere effektiv agitation mod lovforslaget<sup>19</sup>.

I virkeligheden var Chr. Sørensen en ret konservativ natur og stod følgelig vaklende overfor betimeligheden af radikale fremgangsmetoder; nogle måneder senere erklærede han, at han helst så, at alt blev ved det gamle, skønt det havde sine skavanker<sup>20</sup>. Også i så henseende var han Becks nærmeste arvtager på det kirkepolitiske felt. Først de følgende års udvikling fik ham til igen at svinge om og blive tilhænger af valgmenighedstanken.

Imidlertid var der blandt Indre Missions præstevener langt radikalere ånder, der mente, at lovens vedtagelse måtte føre til Folkekirkenes sprængning. Mest yderliggående var kirkefondspræsten *Vilh. Kold*, der fandt, at tiden nu var inde til, at »den levende menighed« trådte ud og dannede frikirke; to ting pegede i denne retning, 1) Indre Missions landsomspændende net af samfund, der havde trukket et klart skel mellem Guds-folket og verdensfolket: »Se, her har vi Frikirkefolket, de staar der allerede beredte og vil komme ... lige saa snart de kan høre [Guds] Røst«, 2) rækken af menighedssamfund i København under Kirkefondet: »Men her har vi jo Frikirken igen, disse Menighedssamfund er jo i Virkeligheden Frimenigheder, for hvem Overgangen fra Folkekirke til Frikirke vil være næsten umærkelig«<sup>21</sup>.

<sup>19</sup>) Kr. D. 6/11 01.

<sup>20</sup>) Kr. D. 19/7 02.

<sup>21</sup>) Kr. D. 25/10 01. Også under den senere debat, som dog fulgte helt andre spor, fastholdt Kold denne tanke, således Kr. D. 21/8 02 i artiklen: »Hvem skal raade over Brorsons-Kirken?».

En anden kirkefondspræst, *Jul. Ifversen*, fremlagde en regulær forfatningsskitse for en »fri Folkekirke« med sogne- menighedsråd, stiftsråd, kirkeråd og ærkebiskop<sup>22</sup>. Tanken om kirkeforfatning og adskillelse mellem stat og kirke støttedes stærkt af Kristeligt Dagblads redaktør, *P. C. Dyekjær*<sup>23</sup> og blev i den følgende tid især taget op af kirkefondssekretæren, *Jul. Friis Hansen*, under devicerne »Løs fra Staten« og »En fri Folkekirke«<sup>24</sup>. Folkekirken burde bevares, men frigøres fra statens formynderskab; betingelsen for, at menigheden magtede adskillelsen, var imidlertid, at kirkefolket forblev samlet: »Bliver der Tale om, at en Del af Kirkefolket træder ud, saa bliver det formodentlig netop en Del af de mest trosvarme og nidkære Kristne, Kirken saaledes mister; og da vanskeliggøres Kirkens Frigørelse; maaske bliver den ganske umulig derved. Kun naar Kirkefolket forbliver samlet, og naar Menigheden enes om at bede Kirken løs fra Staten, kan dette sættes igennem«<sup>25</sup>.

Sideløbende med denne drøftelse på et temmelig teoretisk plan foregik imidlertid en virksomhed af mere praktisk betonet art. Siden midten af 90'erne havde Vilh. Beck ivret for dannelse af lokale Indre-Missions-kredse, ikke mindst i håb om derved at skaffe økonomisk dækning for det stadig mere omfattende organisatoriske arbejde, som bestyrelsen påtog sig, og fra sit dødsleje udsendte han en manende appel til missionens venner om, når han gik bort, at forblive tro imod Indre Mission, specielt ved at danne kredse<sup>26</sup>. Dødsbudskabet og I. C. Christensens lovforslag i forening satte omsider fart i kredsdannelsen, der hidtil var foregået temmelig trægt. Denne efterhånden landsomfattende organisationsdannelse håbede de ledende

<sup>22</sup>) Kr.D. 7/12 01, og flg. numre, cf. hans pjece »Kirkeforfatning«, 1902.

<sup>23</sup>) Kr.D. 30/5 02.

<sup>24</sup>) Kr.D. 13/6 02 og flg. numre, cf. hans pjece »En fri Folkekirke«, 1902.

<sup>25</sup>) Kr.D. 14/6 og 26/6 02.

<sup>26</sup>) Kr.D. 19/9 01.

Missions-præster at kunne spille ud imod I. C. Christensen, og da Friis Hansen stillede forslag om, at menighedsrådene ikke burde være lovbundne, men frivillige, idet de kun burde oprettes, hvor der i forvejen var et menighedsliv til at fylde og bære dem<sup>27</sup>, fandt man indenfor Indre Mission på at kombinere arbejdet på kreds dannelse med tanken om frivillige menighedsråd i håb om at kunne stille regering og Rigsdag overfor et *fait accompli*, når menighedsrådsforslaget omsider havde sneget sig gennem Rigsdagens to kamre.

I foråret 1902 opfordrede det udvalg, der havde stået bag Odense-mødet<sup>28</sup>, til organisering ikke blot af økonomisk betonedede støttekredse, men regulære menighedssamfund ud over landet, ledet af frivillige menighedsråd. »Selv om det ikke alle Vegne er muligt eller tilraadeligt at danne et fuldstændigt organiseret Menighedssamfund, vil det sikkert alle Steder, hvor der da findes blot et lille Samfund af troende Mennesker, være gavnligt at danne et frivilligt Menighedsraad, som udgør vedkommende Samfunds Styrelse«<sup>29</sup>. Med andre ord: det frivillige menighedsråd var vigtigere end menighedssamfundet, naturligvis på grund af dets mulige udnyttelse i kirkepolitisk øjemed.

Dette udvalg fik også sat igennem, at emnet »Menighedssamfundets nødvendighed og rette ordning« blev sat på programmet ved Indre Missions sommermøde i Randers

---

<sup>27</sup>) Kr. D. 27/9 01, cf. hans pjece »Menighedsraad«, 1901. Enkelte steder gik man straks i gang med oprettelse af »frivillige menighedsråd«, også uden egentlig organisationsdannelse, således i Rær-Hansted Vigso pastorat, hvor den nidkære missionspræst, P. P. Johansen, allerede i efteråret 1901 valgte sig et menighedsråd på »9 troende mænd«, hvis opgave skulle være »at arbejde til Guds Riges Udbredelse i Sognet (jfr. 1. Thes. 5,14) og at hjælpe de trængende« (Rær-Hansted-Vigsøs præstearkiv, LA Vib., Brevjournal 1852—1940, koncept af 19/9 01).

<sup>28</sup>) Udvalget bestod af kammerherre S. Barner og grev C. C. Holstein samt præsterne J. Friis Hansen, C. J. Holt, E. Nyeberg, Chr. Sørensen og Fr. Zeuthen.

<sup>29</sup>) Kr. D. 4/4 02.

18/6 1902, hvor det blev lagt frem af kirkefondspræsten *C. J. Holt*, der forklarede, at oprettelse af menighedssamfund var nødvendig dels for at få alle grene af »Guds riges virksomhed« på stedet ind under menighedens omsorg, dels for at undgå klikevæsen, men dertil kom, at »man ikke kan vente, at der tillægges Menighedens Optræden udadtil nogen synderlig Vægt, dersom der ikke er en fast Ordning, saa man kan erfare, hvad Menighedens Delegerede virkelig repræsenterer. Herved er Muligheden ogsaa givet for, at de troende i hele Landet i en Hast kan finde hverandre under visse truende Forhold. Og skal der være et virkeligt Grundlag for en Kirkeforfatning, saa er ogsaa ordnede Menigheds-samfund en ligefrem Nødvendighed«<sup>30</sup>. Her er det utvetydigt sagt, at hele denne organisatoriske virksomhed havde klart kirkepolitisk perspektiv.

Hertil knyttede Friis Hansen endelig tanken om i lighed med Det københavnske Kirkefond at danne et landsomspændende kirkefond til løsning af påtrængende kirkeproblemer i købstæder og stationsbyer i stærk vækst; det egentlige sigte var imidlertid at vænne menigheden til at vise offersind og derved medvirke til at frigøre kirken fra statens formynderskab også økonomisk<sup>31</sup>.

I december 1902 arrangeredes en række møder for delegerede fra missionssamfundene for at drøfte følgende problemer: 1) Folkekirkens bevarelse ved frigørelse fra statens herredømme, 2) Menighedernes ordning og sammenslutning, og 3) Kirkesagens optagelse i købstæderne og på landet<sup>32</sup>. Ialtfald fra det sjællandske — og sikkert fra alle møderne — udsendtes en resolution gående ud på, at man anså Folkekirkens bevarelse for at være af stor betydning

---

<sup>30</sup>) Kr. D. 21/6 02. Vedr. den tænkte praktiske udformning se også Jul. Ifversens pjece: »Ordnete Menighedssamfund«, 1904.

<sup>31</sup>) Kr. D. 30/6 02.

<sup>32</sup>) Kr. D. 5/12 02. For Aalborg stift holdtes mødet i Hjørring 3/12 med 3—400 deltagere, for Sjælland i Slagelse 4/12, for Fyn i Odense 5/12. Hovedtalerne var Friis Hansen, C. J. Holt† og S. Barner.

for troslivets trivsel, men at den for at bevares efterhånden måtte søges frigjort fra statens herredømme, ligesom forsamlingen udtalte sin tilslutning til arbejdet for at tilvejebringe »en mere ordnet Sammenslutning af de levende Menighedskredse i Landet under tilbørlig Hensyntagen til de bestaaende Former indenfor den indre Mission«<sup>33</sup>.

Resultatet af denne agitation blev, at der en del steder — åbenbart med præsterne som drivende kræfter — søgtes etableret »frivillige menighedsråd« til at forestå de »menighedssamfund«, der skulle fremstå som en koordinering af det kristelige arbejde i Indre Missions retning, der var i gang på stedet<sup>34</sup>. Mod dette indgreb i den organisatoriske selvstændighed reageredes der navnlig fra KFUMs side meget stærkt, iøvrigt under medhold fra ungdomsbevægelsens sekretær, pastor *H. F. Poulsen*<sup>35</sup>, og dannelsen af frivillige menighedsråd fik givetvis ikke nær det omfang,

<sup>33</sup>) Kr. D. 5/12 02.

<sup>34</sup>) For at give ordningen et officielt kirkeligt præg søgte man sine steder biskoppelig godkendelse af den. Således søgte og fik provst Th. Møller, Ølby, biskoppens approbation på de vedtægter, der var fastsat for en menighedsforening i Ølby-Asp-Fovsing pastorat; foreningens formål var »paa Folkekirkeens Grund at fremme Troslivet i Menigheden . . . samt at vedligeholde og fremme et virkeligt Samarbejde til Guds Riges Vækst baade hjemme og ude, og endelig at danne en Repræsentation udadtil for Menigheden«, dvs. et frivilligt menighedsråd (Ribe bispearkiv, LA Vib., Indkomne breve fra Ringkøbing Amts østre provsti, Møller til biskop G. Koch 6/2 02).

<sup>35</sup>) A. Pockenthien, Aalborg, til H. F. Poulsen 2/1 03: »Efter et af Pastor Friis Hansen fra Kbhvn. i Hjørring afholdt Møde ang. Menighedsraad er der indenfor herværende Venners Kreds stærk Iver efter »so ein Ding« . . . Meningen med dette Raad er vist imidlertid denne, at der hermed skal skabes et *Hoved* for alt lokalt kristeligt Arbejde gaaende ud fra Indre Mission. De forskellige Grene af denne Virksomhed, f. Ex. Pigeforen., Søndagsskolen, Ydre Missionskresene, Missionshusets Bestyrelse, »Tolvmandsraadet« osv. afgive to Mand hver til Raadet, KFUM 3. Jeg ser ikke rettere paa hele denne endnu højst uklare Sag end at Resultatet for KFUM vil blive at dens nuværende Bestyrelse bliver et Udvalg under Menighedsraadet eller paa godt Dansk, at *vi mister vor Selvstændighed*. — »Flere troende Unge i KFUM«, Esbjerg, til Poulsen

man havde tilsigtet. Ikke desto mindre fik, da tiden for menighedsrådslovens vedtagelse nærmede sig, kultusministeren besøg af en delegation, der (med *H. Ussing* som ordfører) hævdede, at »det her ikke drejede sig om tilfældige Sammenslutninger, men om organiserede Menighedsraad fra folkekirkelige Menigheder, der kunde tale som Tolk for store kirkelige Kredse i vort Folk«. Delegationen, der ønskede lovkomplekset behandlet i en kirkekommission, repræsenterede dog kun en snes væsentlig københavnske »menighedsråd«<sup>36</sup>.

Spørger man om yderligere grunde til denne organisationsvirksomheds fiasko, er det højst sandsynligt, at nedenstående brev giver svaret. I den offentlige debat havde praktisk talt kun præster deltaget, mens lægfolket stort set kun havde spillet rollen som statister, der på Odense-mødet 1901 og delegeretmøderne 1902 havde leveret de antal stemmer, der skulle give resolutionerne vægt. Kun få lægmænd havde opladt deres røst; allerede på et tidligt tidspunkt havde *H. O. Lange* overraskende nok opfordret til loyal modtagelse af lovforslaget og advaret mod ved en på forhånd afvisende holdning at berøve sig selv al indflydelse

---

4/3 03 beder om råd i anledning af, at det nydannede frivillige menighedsråd i byen vil have indflydelse på formandsvalget i foreningen. »Og vi beder Dem herved tænke nøje over Sagen, før De svarer, da vi og flere ikke ere rigtig glade ved det, men vi synes ikke at vi ubetingent kunde hverken forkaste det helt eller gaa ind paa Forslaget«. Poulsen tog de unges parti til stor fortrydelse for sognepræst Chr. Brun, Esbjerg (til Poulsen 16/5 03). Af brev fra J. P. Jørgensen til Poulsen 23/3 03 fremgår, at menighedsrådet i Esbjerg er sammensat af en repræsentant for pige-foreningen, ynglingeforeningen, søndagsskolen og missionshusets bestyrelse samt to medlemmer fra menighedsforeningen; dertil kom byens præster, degnen og indremissionæren. (Disse breve i KFUMs arkiv, RA). — Vedr. Aalborg desuden pastor Anton Pedersen til Zeuthen 12/9 03 (IMs arkiv).

<sup>36</sup>) Kr.D. 23/4 03. Delegationen bestod af præsterne H. Ussing, A. Schack og A. Fibiger, samt professor H. G. Zeuthen, overintendant O. Hansen og amtsvejsinspektør R. Winkel.

på resultatet<sup>37</sup>, og kommunelærer *K. A. Halvorsen* havde direkte talt menighedsrådenes sag: »Med Ansaret vokser Pligtfølelsen. Et Sogns Beboere, der selv har valgt Præsten, vil da ogsaa i langt højere Grad føle sig bundet til Præsten og forpligtet overfor ham«<sup>38</sup>. Fra ledende hold blev disse synspunkter ikke ænset, men det skulle snart vise sig, at der var flere, der mente som de; da det i foråret 1903 blev klart for alle, at I. C. Christensens lovforslag ville gå igennem, indsendte 64 indremissionærer til deres bestyrelse en adresse, der ikke lader nogen tvivl tilbage om, hvad ialtfald en betragtelig del af Indre Missions lægmandsarbejdere mente om de foreliggende kirkepolitiske problemer<sup>39</sup>.

Til Bestyrelsen for den indre Mission!<sup>40</sup>

Vi undertegnede Arbejdere i den indre Mission føler Trang til at udtale for vor Bestyrelse nogle Tanker, som er kommen frem hos os i Anledning af Debatten om de kirkelige Spørgsmaal, særlig ved de saakaldte Stiftsmøder.<sup>41</sup>

Der er paakommen os Uro, Ængstelse og Frygt for, at den indre Mission skal føres ind i noget, tage Opgaver op, som egentlig ligger uden for dens Arbejdsmark, og er det saa, da vil Følgen let blive en Forstyrrelse og Adspredelse af Kræfterne, og en Verdsliggørelse af det aandelige Liv ved Optagethed f. Ex. af Kirkepolitik.

For det første er der Spørgsmaalet: Kirken skilt fra Staten. Skal Guds Folk virkelig arbejde derfor, da maa det gøres indlysende, at der er Fare paa Færde for det aandelige Liv; men ikke blot dette. Det maa kunne gøres klart med Guds Ord og Kirkens Historie, at Livet virkelig vil

<sup>37</sup>) Kr. D. 2/11 01.

<sup>38</sup>) Kr. D. 21/7 02.

<sup>39</sup>) IM havde 1902 i sin tjeneste 147 missionærer, af hvilke dog en hel del var ulønnede eller deltidsansatte.

<sup>40</sup>) Brevet er udateret, men kuverten datostemplet Aarhus 17/4 1903.

<sup>41</sup>) De ovennævnte delegeretmøder i dec. 02.

opnaa bedre Kaar, saa der kan handles i Overbevisning og Tro. Thi der kan let komme Storme bagefter.

Hvad angaar Livets nuværende Kaar, da maa de aabenbart kaldes gode. Selvfølgelig er der meget, der kunde ønskes anderledes, men at Livet kan komme frem, røre sig og trives, bevidner den indre Missions Historie her i Danmark jo tydelig.

Men det er vel særlig de ny Forhold, som synes at bryde frem med de kirkelige Lovforslag, der har sat Sindene i Bevægelse og affødt Tanken om en fri Folkekirke.

Vi forstaaer godt, at et Menighedsraad af samme aandelige Elementer som et Nutidens Sogneraad eller en Mejeribestyrelse kan blive sørgelige Vægtene over Livet i Fremtiden. Men der kan ikke drages den Slutning, at Livet maa kvæles og dø, eller at Livet ikke kan bryde gennem saadanne Hindringer. Livet har kunnet spire frem under de mest fortvivlede Forhold. Vi behøver jo blot at tænke tilbage til Tiden før Aaret 1848. Men selv om vi alle ved, at Trængselstider kan være saare frugtbringende for Livet, saa indser vi dog godt, at man maa ønske og arbejde for — hver efter sine Gaver — gode Kaar for Livet. Men faar vi bedre Kaar i en Folkekirke[n], hvor Livet og Døden, de højkirkelige, Grundtvigianerne og den indre Mission, Gejstligheden og Lægfolket, Bibelkritikere og Bibeltroende i skøn Forening skal styre Kirken! Bliver det bedre, naar der mange skal raade, end naar én, maaske én, Livet fuldstændig uforstaaende<sup>42</sup>, raader? Vi tror det ikke!

Det staar for os som afgjort, at Livet, som altid møder Modstand hos Mængden, først da vil faa svære Kaar for Alvor.

Livet skal have Frihed, men det har altid været de ledende i Kirken svært at give denne Frihed. Ja, selv levende Præster og Biskopper har ofte haft meget vanskelig ved at forstaa og anerkende Livet blandt det brede Lag, for ikke

---

<sup>42</sup>) Der tænkes på den politisk udnævnte kultusminister.

at tale om at hjælpe det fremad. Men har det været og er det saa, da forekommer det os naturligt at spørge: Hvor skulde det blive bedre for Livet i en Folkekirke, hvor de styrende bliver valgt af Folkets Mængde? En saadan Styrelse, sammensat af Bisper, Præster og Lægfolk, kan maa-ske give de levende Præster bedre Kaar end de nye Menighedsraad, skønt vi tvivler, men at den skulde blive særlig anerkendende overfor Lægmandsarbejdet er mere end svert for os at tro, og derfor er vi Modstandere af Tanken: En fri Folkekirke.

Hvad angaar de københavnske Præsters Arbejde for en nøjere Sammenslutning af de troende med Stiftsbestyrelser og en Overbestyrelse, da staar vi ganske uforstaaende, og en saadan Sammenslutning vil sikkert møde Modstand. At faa Samling paa de troende i vore Dage, hvor alt samler sig, er sikkert rigtigt, men det er vi jo i Færd med rundt om i Landet i vore Missionskredse, og vi ønsker kun en Sammenslutning ind under vor Bestyrelse. Men en grundigere Protokolføring er vi bange for og derfor Modstandere af. Det undrer os, at de ikke kunne se, at denne Navneindskrivning og dermed følgende Attest eller Kassationsbevis mange Steder paa Landet kan blive forvirrende og adsplittende<sup>43</sup>. Mon ikke vor afdøde Formand for at afværge denne Fare holdt paa saa stor Frihed som muligt.

Naar der saa endvidere foreslaas at give Kredsene et nyt Navn<sup>44</sup>, for derved at faa Ministeriet til at tage større Hensyn til dem og til at tro at de fremtidige Menighedsraad er at finde her, da tror vi vel, at dette Forslag er kommen frem i den bedste Hensigt; men her maa vi erklære os som de mest afgjorte Modstandere: Ministeren kan vel tage et

---

<sup>43</sup>) I sit foredrag på IMs sommermøde i Randers 18/6 02 kom C. J. Holt også ind på betingelserne for optagelse i menighedssamfundene (krav om bekendelse af, at man er et troende menneske) og menighedstugt (udelukkelse af medlemmer, der giver anledning til forargelse), Kr. D. 21/6 02.

<sup>44</sup>) Menighedssamfund, frivillige menighedsraad.

saadant Hensyn i København, hvor Skellet mellem Livet og Døden er saa klart, og hvor han, ved at gaa imod Livet skal gaa med Socialisterne. Men paa Landet skal vi sikkert faa Svar paa Tiltale, om vi vil bilde en folkelig Minister ind, at vi repræsenterer Sognets Flertal. Og hvilket Raseri vilde der ikke i mange Sogne rejse sig imod os? Vor Snildhed vilde faa pæne Navne, og vi vilde maaske faa Flertallets Magt at føle som aldrig ellers. Lad os dog gaa frem med aabent Visir, være vort Navn aabent og ærligt bekendt. Det er den klogeste Politik i Længden.

Hvad angaar en Kirkesag for hele Landet benægter vi ikke, at det er en god Sag, men det forekommer os, at vi i den indre Mission snarere havde Grund til at arbejde for Udsendelsen af flere Missionærer, Bygning af Missionshuse foruden alle de andre Arbejder inden for den indre Mission, som stadig trænger til Penge. Man kan vel faa Indflydelse paa Præstevalget første Gang<sup>45</sup>, men hvad saa i Fremtiden? Der er absolut ingen Garanti i saa Henseende, og det er, hvordan man saa end drejer og vender det, et saare vigtigt Spørgsmaal. Og det er i vore Øjne meget sangvinsk at tro paa Ministerens og Avtoriteternes Agtelse og Ærbødighed for en saadan Offervillighed i den Grad, at de af bare Pietet skulde give Styret, Magten fra sig.

Det skal villigt indrømmes, at ovenstaaende Udtalelser særlig vilde være paa sin Plads inden Forhandlingerne paa de saakaldte Stiftsmøder, eftersom disse i Følge Sagernes Indhold og Alvor burde fremkomme for at høre Menighedens, Lægfolkets Røst; men da der var levnet os saa lidt Tid til Diskussion, skønt Spørgsmaalene vare saare vanskelige og af uberegnelig Betydning, fremkommer vi for vor Bestyrelse med disse aabne Udtalelser, forvissede om, at den med et kærligt og forstaaende Sind vil høre paa dem.

---

<sup>45</sup>) Der tænkes på kirkebygherrens ret til at afgive præsteindstilling 1. gang. Friis Hansen har åbenbart tænkt sig, at man gennem et stortilet kirkebyggeri ud over landet kunne sikre en række embeder varigt for »levende« præster.

Saare nødig vilde vi have noget fremmed ind mellem Bestyrelsen og os, eller noget adsplittende ind mellem Samfundene rundt i Landet. Men skal disse Spørgsmaal agiteres igennem, bliver der Splid, det er vor Overbevisning.

Det forekommer os, at der i de sidste Aaringer stadig har været noget nyt fremme med sine Krav og Raad til vore levende Mænd og Kvinder. Noget nyt vil der altid komme med Tiden og Udviklingen, men skal den indre Mission altid staa rede som Forsøgsmark, da er vi bange for Splittelser og for Forskydning af dette store: Sjælenes Opvækkelse og Omvendelse. Hvor vilde vi gerne bevare hos os selv og de troende rundt om i Danmark noget af det Sind, der skimter frem hos Esaias (22,4), naar han udbryder: »Trænger ikke paa for at trøste mig, jeg vil beskeligen græde over mit Folks Ødelæggelse«. Men da maa vi ikke optage for meget af det nye.

Det er med et oprigtigt og tillidsfuld Hjerte vi sender vor Bestyrelse ovenstaaende. Vi takker Herren i vore Bønner for det gode Forhold mellem Bestyrelsen og os Arbejdere. Vi beder, han stedse vil uddybe og befæste det til hans Navns Ære og os til Velsignelse og Glæde.

Idet vi sender vor hjerteligste Hilsen underskriver vi os med

#### Hengivenhed og Højagtelse

*J. Kristensen*  
Hinnerup

*Johan Legarth*  
Rønde

*Kristen Mikael Andersen*  
Søvndal, Herning

*Chr. Ørum*  
Dronninglund

*Kr. Moustgaard*  
Fredericia

*Chr. Kier*  
Thisted

*N. Nielsen*  
Tarm

*S. Dalsgaard*  
København

*Jens Chr. Pedersen*  
Bedsted

*Lars Hansen*  
Vildbjerg

*S. M. Kristensen*  
Eskildstrup

*Christen Johansen*  
Kirke Saaby

*Mynzberg*  
København

*Søren Christensen*  
Aarhus

*Peder Olsen*  
Hammel

*N. Andersen*  
Holbæk

*K. Herskind*  
Rønne

*Axel Nielsen*  
Nykøbing F.

*Hans Christensen*  
Skuderløse

*S. M. Hodneland*  
Aalborg

*N. C. Nielsen*  
Holbæk

*Laust Bruun*  
Dronninglund

*C. Ravens*  
Vejle

*M. Sørensen*  
Rye, Høng

*Lars Ulrik*  
Staby

*Aage Krohn*  
Frederikshavn

*Kr. Josef Sørensen*  
Aars

*P. Kornerup Bang*  
Hjerm

*Niels Peter Sørensen*  
Hvidbjerg

*Niels Pedersen*  
Jyderup

*Jens Nielsen*  
Aalborg

*Jacob Jensen*  
Holsted

*Ole Nielsen Poulsen*  
Esbjerg

*Hans Hansen*  
Roskilde

*H. Andersen*  
Kallundborg

*Peter Frederiksen*  
Kirkehelsinge

*Rasmus Nielsen*  
Ørbæk

*P. Petersen*  
Skanderborg

|                                            |                                       |
|--------------------------------------------|---------------------------------------|
| <i>Thorsen</i><br>Kallundborg              | <i>Marius Jacobsen</i><br>Fjerritslev |
| <i>H. P. Andersen</i><br>Nexø              | <i>J. Carl Jensen</i><br>Maribo       |
| <i>Peter Jensen</i><br>Skuerup, Vedde      | <i>Martin Rasmussen</i><br>Hobro      |
| <i>L. H. Aage</i><br>Køge                  | <i>Hans Sørensen</i><br>Eskebjerg     |
| <i>H. Jensen</i><br>Allinge                | <i>Christian Henriksen</i><br>Odense  |
| <i>Vilh. Rasch</i><br>Odense               | <i>L. Nielsen</i><br>Sundby, Amager   |
| <i>Søren Chr Jensen Aagaard</i><br>Hadsund | <i>Peder Larsen</i><br>Abildø         |
| <i>Jacob Larsen</i><br>Vandløse            | <i>Hans Larsen</i><br>Fredensborg     |
| <i>Chr. Hansen</i><br>Tækkerup             | <i>Hans Nielsen</i><br>Aalborg        |
| <i>Johannes Hansen</i><br>Frederiksværk    | <i>Søren Beck</i><br>Assens           |
| <i>Laursen Bak</i><br>Helsingør            | <i>P. Egelund</i><br>Nakskov          |
| <i>P. C. Davidsen</i><br>Haslev            | <i>Jens Damsbo</i><br>Tirsted         |
| <i>N. Nielsen</i><br>Rudkøbing             | <i>Frands Nielsen</i><br>Gudumholm    |

Denne adresse, hvis besindige vurdering af situationen står i en skærende modsætning til præsternes luftkasteller, har næppe undladt at gøre sin virkning på bestyrelsen;

ganske vist stilnede debatten af i de nærmest følgende år, men da den genoptoges i 1907, var bestyrelsen langt forsigtigere med at engagere sig. Det var klart, at ethvert »udbrudforsøg« var dømt til fiasko, når man ikke havde lægfolket bag sig<sup>46</sup>.

### III.

Menighedsrådslovforslagets skæbne er velkendt; med forskellige ændringer gik det omsider igennem i begge Rigsdagens ting, og 15. maj 1903 fik den nye lov kongens underskrift. Prisen for dens vedtagelse var en begrænset gyldighedsperiode (til udgangen af 1909) og nedsættelse af et kirkeligt udvalg til at udarbejde forslag til en kirkeforfatning.

Nogen udtræden endsige sprængning af Folkekirken fandt ikke sted i anledning af menighedsrådslovens gennemførelse, og da de første menighedsrådsvalg fandt sted i december 1903, opstillede Indre Mission kandidatlister overalt, hvor der var mulighed for det. Præsterne, der var fødte formænd for valgbestyrelserne, prøvede mange steder at begrænse tilgangen til valglisterne<sup>47</sup>, men iøvrigt klarede Indre Mission sig over al forventning og erobrede flertallet i en række menighedsråd, hvilket gav anledning til mange smålige klager fra modstanderne, der gennemgående afslørede sig som dårligere tabere end missions-

---

<sup>46</sup>) Næsten alle betydende indremissionærer havde skrevet under; af navne, der savnes, er der grund til at gøre opmærksom på H. Chr. Beck, Aarhus, der var medlem af IMs bestyrelse, og Jens Holt, Taulov, der var fader til pastor C. J. Holt.

<sup>47</sup>) Fx. udelukkelse på grund af uværdigt levned eller fordi man havde mistanke om, at den optagelsessøgende ikke selv havde underskrevet begæringen. I Ribe bispearkiv, der for dette tidsrum er afleveret til LA Vib., vil man kunne finde talrige klager over udelukkelse.

folkene<sup>48</sup>. I menighedsrådsloven var paragrafferne om rådets præsteindstilligsret bortfaldet, men kultusministeren havde dog fået indføjet en passus om, at rådet kunne spørges ved præstevalg, og det blev straks praksis, at det altid blev spurgt. Dette vakte megen forbitrelse navnlig blandt præsterne, men rådene gjorde — også, hvor Indre Mission havde flertallet, — alt for at få indflydelse på præstevalget<sup>49</sup>.

Samtidig med menighedsrådsloven var der også blevet vedtaget love, der gav valgmenigheder, sognebåndsløser og andre kirkelige mindretal adgang til med selvvalgt præst at benytte sognekirken, når den var ledig<sup>50</sup>. Fra Indre Missions side fik man hurtigt øjnene op for de muligheder, der har lå gemt<sup>51</sup>, og disse loves vedtagelse gav iøv-

<sup>48</sup>) Nogle tilfældige eksempler fra Ribe bispearkiv: 5/1 04 klagede 15 beboere i Skanderup sogn, hvor Carl Moe var sognepræst, over valgtryk fra valgbestyrelsens side og over manglende mulighed for hemmelig afstemning. — 18/12 03 klage fra beboere i Aulum sogn over, at afstemningen ikke havde været hemmelig, og 22/12 03 klage fra beboere i Bording sogn over, at valgbestyrelsen ved pastor J. N. Overgaard havde lavet om på kandidatlisterne. — En særlig bitter strid opstod i Herning, hvor grundtvigianerne havde ventet 5 mandater, men kun fik 3 og derefter beskyldte pastor J. Götzsche for ved sin placering i valglokalet at have øvet valgtryk (Klage af 22/12 03, provst S. V. Nyholm til biskoppen 11/1 04, J. Götzsche til biskoppen 7/1 04, jfr. Herning Folkeblad 18/12, 21/12 og 23/12 03, 7/1 04. Herning Avis 18/12, 19/12, 24/12 03, 8/1 og 12/1 04). I samtlige tilfælde afviste biskoppen klagerne som uberettigede.

<sup>49</sup>) I Vejrum (Ribe stift) havde IM 4 medlemmer i rådet, grundtvigianerne 1 og 1 udenfor partierne. Ved præstevalg 06 modsatte IM sig længst muligt, at en grundtvigsk præst blev medtaget på listen over emner (Biskoppens konceptbog 19/7 06).

<sup>50</sup>) Rigsdagstid. ord. saml. 02—03 Till. C sp. 1515 ff.

<sup>51</sup>) Th. Nicolaisen, Bannebjerg, til Zeuthen 28/1 04: »Kunde der ikke komme i Annexet en lille Artikkel om at de hellige Præster skulde være lidt mere modige til at sige Ja, naar de Hellige i Sognene — efter Loven — kalder paa dem. Det bedrøver os, at Præsterne, de Hellige, ikke rigtig vil sige Ja for »Sognefreds« Skyld«. — »En ringe Broder i Herren«, Rudkøbing, til IMs best. 27/6 04: »Skulde man ikke straks i Lighed med Grundtvigianerne søge at afbenytte Kirkerne noget mere efter Ministerens Tilladelse, jeg tror, vi derved vil faa mange flere i Tales«.

rigt anledning til, at bestyrelsen — efter henvendelse fra forskellige indremissionærer — ophævede missionærernes pligt til at anmelde deres mødevirksomhed for sognepræsten<sup>52</sup>.

Iøvrigt stilnede, som nævnt, den kirkepolitiske debat i betydelig grad af i årene efter 1903; grunden hertil var, at man afventede resultatet af det kirkelige udvalgs drøftelser. Dette udvalgs historie skal iøvrigt ikke gengives her<sup>53</sup>, men kun enkelte træk fremhæves. Indre Mission lod sig repræsentere i udvalget i håb om at få indført »kirkelige garantier« mod flertalsregimente<sup>54</sup>. Det lykkedes imidlertid ikke at samle flertal i udvalget for dette synspunkt; tilmed skete det for Indre Missions prestige katastrofale, at dets repræsentation ved den endelige afstemning om kirkeforfatningen, der bibeholdt menighedsrådene, men tillige foreslog oprettet et »kirkeråd« som repræsentativ forsamling, spaltedes i et flertal på 6 medlemmer<sup>55</sup>, der — omend uden

---

<sup>52</sup>) Zeuthens koncept til biskopperne sept. 04: »Efter Loven om Brugen af Kirkerne« af 15. Maj 1903 er Forudsætningerne blevne andre, end de var i 1886. Man har ment, at der ingen Billighed og Rimelighed var i, at Præsten skulde kunne udøve en Myndighed over Ordets Forkyndelse ude i deres Sogne, som de ikke længer har i deres Kirker«.

<sup>53</sup>) Der kan henvises til P. G. Lindhardt: Morten Pontoppidan II, 102 f. og 202 ff., samt til Henry Petersen: Vækkelse eller Kirkepolitik, 1954.

<sup>54</sup>) Midt under det kirkelige udvalgs 2. session skrev Holstein til Filip Beck (22/9 04): »Ja, nu sidder vi atter herinde [i Kbhvn.] for at prøve paa »at lave noget«. De kan tro, at der bliver talt »mange overflødige Ord«. Og hvad kommer der saa ud af det hele? Mon vi kan faa en Kirkeforfatning saalydende: »I alle Anliggender vedrørende den danske Kirke er det udelukkende de hellige i det paagældende Sogn, som har at tage Bestemmelser, og findes der i et Sogn ingen hellige, maa Sagen staa hen, indtil der er nogle Mennesker, som omvender sig«.

<sup>55</sup>) Det må dog siges at være tvivlsomt, om biskop Gabriel Koch kan henregnes til IM-gruppen, idet han fra første færd indtog særstandpunkter i forhold til denne. I Kr.D. 4/6 07 skriver Zeuthen om ham, at han »kun betingelsesvis og med betydelige Forbehold slutter sig til Missionen«.

begejstring — kunne stemme for forslaget, og et mindretal på 3, der stemte imod<sup>56</sup>.

Under det kirkelige udvalg 4. session i foråret 1906 vakte det i præstekredse betydelig opsigt, at et flertal gik ind for oprettelse af »menighedsnævn« til pådømmelse af eventuelle klager fra menighedsrådets side over præstens embedsvirksomhed. Skarpt formuleret blev forargelsen af sognepræst *O. F. Moe* i et brev til Fr. Zeuthen<sup>57</sup>. »Angaaende det kirkelige Udvalg tillad mig at gjøre en Bemærkning. Det forhandler i disse Dage den folkekirkelige Retspleje, og der er Forslag om at give de folkevalgte Kirkeraad<sup>58</sup> baade Anklage- og Domsret<sup>59</sup>. Af dette gyselige Forslag er det blevet mig klart, at Djævelen udøver en ikke ringe Magt over det kirkelige Udvalg, thi at det er ham, som er Ophavsmand til Forslaget, er hævet over enhver Tvivl. Hvem andre vilde vel blive anklagede og dømt fra Embedet end de troende Præster? Det er altsaa et Forslag, der er rettet mod Herrens sande Tjenere. Jeg ved, at jeg for min Del for længe siden var bleven expederet ud af Kirken, hvis vi havde haft Kirkeraad med saadan Magt i min Tid. Naar Professor Lassen<sup>60</sup> udtalte, at en Præst kan

---

<sup>56</sup>) Man har vist lov at kalde det symptomatisk, at der blandt ja-stemmerne (foruden G. Koch og H. Ussing) var 4 lægmænd, nemlig indremissionær H. Chr. Beck, gårdejer Hans Hansen, højskoleforstander Fr. Thomsen og professor H. Westergaard. De to lægmænd, der sammen med Zeuthen stemte imod, Barner og Holstein, var så bundet af deres tidligere modstand mod menighedsrådsloven, at de ikke havde anden udvej end at stemme mod et forfatningsudkast, der ikke indeholdt garantier.

<sup>57</sup>) 2/5 06.

<sup>58</sup>) Dvs. menighedsråd.

<sup>59</sup>) Dette er — naturligvis — en misforståelse. Menighedsrådet optrådte iflg. forslaget som anklager, mens den dømmende myndighed overdroges et »menighedsnævn«, hvori bl. a. 4 til pågældende menighedsråd valgbare medlemmer *udenfor rådets egen midte* skulle have sæde (Forhandlingerne i det kirkelige Udvalg 4. Saml., 1906: Udkast til Lov om Behandlingen af folkekirkelige Retssager § 8 og 9).

<sup>60</sup>) Julius Severin Vilhelm Lassen (1847—1923), juridisk professor, næstformand i det kirkelige udvalg, hvis juridiske sagkyndige han var.

passé et Sted og ikke et andet<sup>61</sup>, vil jeg blot dertil bemærke, at jeg indtil nu ikke har passet noget Sted. Jeg passede ikke i Tved, ikke i Ærøskjøbing, ikke i Skjern og ikke i Sdr. Bjert<sup>62</sup>, og dog har Herren brugt mig til mange Menne-skers Frelse, og jeg kom efter mange Kampe til at passe alle Steder. Professor Lassen er Jurist og sikkert intet videre, han forstaar sig i hvert Fald ikke paa en Præsts Gjerning. Gid dette Udvalg fremdeles maa være splidagtigt med sig selv, og gid vi aldrig maa faa en Kirkeforfatning<sup>63</sup>.

Begge disse fromme ønsker gik som bekendt i opfyldelse! Mens politikerne næppe nogensinde tog forfatningsudkastet højtideligt, ventede man i kirkelige kredse, at det inden for en overskuelig fremtid ville blive ophøjet til lov — med eller uden »kirkeråd«, — hvilket pany satte gang i den kirkepolitiske debat.

Splittelsen indenfor det kirkelige udvalg Indre Missions-gruppe afspejlede i virkeligheden en tilsvarende menings-uoverensstemmelse blandt missionsfolkene landet over. Et bornholmsk missionsmøde advarede mod at ophøje forfatningsudkastet til lov<sup>64</sup>, mens et lignende møde i Herning for missionsfolkene i Hammerum herred erklærede, at tiden ikke var inde for Indre Mission til at træde ud af Folkekirken eller danne valgmenigheder; derimod var der på mødet stemning for, at det blev ordnet sådan, at »en Del ældre Præster af Indre Mission kunde faa Understøttelse

<sup>61</sup>) Se Forhandlingerne i Det kirkelige Udvalg 4. Saml. sp. 182.

<sup>62</sup>) O. F. Moe var kapellan i Tved (Fyn stift) 1876—79, sognepræst i Ærøskjøbing 79—85, Skjern 85—01, Sdr. Bjært 01—22.

<sup>63</sup>) Nævnes kan også sognepræst P. P. Johansen, Rær, til Zeuthen 13/10 06: »Aa — kan De ikke nok i det kirkelige Udvalg slaa til Lyd for, hvad *Skriften siger* om de forskellige Spørgsmaal. Lad ikke Menigheds-raadene faa Lov til at jage en Præst bort, naar de ikke synes om ham. Strid imod den Passus. Gaa ej med Grundtvigianerne; de sejrer jo i Udvalget«.

<sup>64</sup>) Kr. D. 9/1 07.

til at holde yngre Medhjælp, saa de selv kunde virke noget uden for Sognet<sup>65</sup>.

Sådanne lokale møder dannede optakten til det andet store Odense-møde 13/2 1907. Allerede forud var der givet udtryk for kritik af mødeprogrammet på en måde, der ikke lovede godt for enigheden, idet lægfolket begyndte at røre på sig og kræve længere tid til forhandling<sup>66</sup>. Og selv et gammelt bestyrelsesmedlem som provst *P. O. Blume* erklærede, at han ikke havde nogen fast mening om de ting, der skulle forhandles, og mente, at mange havde det som han. Både han og Jul. Ifversen, der påny anbefalede opbygning af en slagkraftig organisation og advarede mod valgmenighedstanken som »uvirkelighed« og »bare teorier«, manede til sammenhold og drøftelse i broderlig kærlighed<sup>67</sup>.

Odense-mødets forløb blev imidlertid uhyre stormfuldt og en bitter skuffelse for de mere aggressive præster, der havde tænkt sig en storstilet aktion mod forfatningsudkastet<sup>68</sup>.

Zeuthen og Ussing lagde for som repræsentanter for hver sin gruppe i det kirkelige udvalg; de var begge yderst moderate i deres udtryksmåde og ønskede tydeligt nok at bøje de modstridende parter mod hinanden, men senere erklærede Ussing bittert, støttet af H. Chr. Beck, Hans Hansen og Fr. Thomsen, at han ikke var i tvivl om, at »For-

<sup>65</sup>) Kr.D. 21/1 07. En lignende tanke havde tidligere været fremme, idet et anseligt antal lægfolk på Holstebro-egnen, støttet af sognepræst A. Bülow, havde søgt om at få KFUM-sekretæren, cand. teol. E. Frederiksen, ordineret, ikke fordi man led af præstemangel i Holstebro, men for at han kunne holde »missionsgudstjenester«, specielt for ungdommen, på denne egn. Biskoppen var yderst betænkelig ved et sådant brud på gammel kirkelig skik (Koncept til ministeriet 13/10 04, Ribe bispeark.).

<sup>66</sup>) Se særlig lærer J. Munk-Poulsen, Vorupør, i Kr.D. 31/1 07 og »to lægmænd« sst. 9/2 07.

<sup>67</sup>) Kr.D. 11/2 07.

<sup>68</sup>) Kr.D.'s første referat (14/2) nøjedes med at referere indledernes taler og gengive den vedtagne resolution, men i en lang række mere eller mindre bitre indlæg i den følgende tid kom det efterhånden frem, hvor stor uenigheden havde været.

samlingens Flertal stod os nærmest; og havde vi tænkt os, at der bagefter kunde rejses Strid om det, vilde det have været klogest at faa en Afstemning<sup>69</sup>. Det viste sig umuligt at fremskaffe enstemmighed for en resolution, der udtalte, at vigtige livsinteresser for menigheden, herunder præstevalg, lagt i hænderne på folkevalgte menighedsråd »staar for os som en aandelig Usandhed, der ikke vil kunne andet end medføre alvorlig Fare for Livets Udvikling og dermed for Kirken selv«. Det refererede afsnit måtte udgå, og resolutionen kom kun til 1) at kræve som en grundbetingelse, at Folkekirken fortsat stod på den evangelisk-lutherske bekendelse, 2) at udtrykke en vis betænkelighed ved lovbefalede menighedsråd, og 3) at erkende, at forsamlingen ligesom Indre Missions gruppe i det kirkelige udvalg stod delt på forfatningsudkastets betimelighed. »Men naar en stor Del af os er imod Udkastet, da er Grunden dertil ikke Uvilje imod en Kirkeforfatning med Kirkeraad i og for sig, men Mistilid til det usande Grundlag, og ingen af os vil kunne bifalde en Ordning, der lod Menighedsraad som de nuværende med Præstevalg bestaa, medens et Kirkeraad bortfaldt«<sup>70</sup>.

Det var navnlig delegationerne fra Hammerum herred og fra Vendsyssel (altså udprægede Indre Missions-egne), der satte sig mod det oprindelige resolutionsforslag, ikke fordi de var særlig begejstrede for menighedsrådenes nuværende form, men de ønskede dog ikke »udtalt nogen ubetinget Fordømmelse af folkekirkelige, lovbefalede Menighedsraad i Almindelighed«<sup>71</sup>.

Kristeligt Dagblads redaktør, *H. I. F. C. Matthiesen*, beklagede, at man for at opnå enighed havde fået en resolution, »hvori der, efter vor Mening, hverken er Saft eller

<sup>69</sup>) Kr. D. 11/3 07.

<sup>70</sup>) Kr. D. 14/2 07. Ikke engang denne tamme resolution kunne vedtages enstemmigt, idet 2 stemte imod (50 undlod at stemme).

<sup>71</sup>) Refereret efter Ussing — som »moderationens« talsmand — i Kr. D. 11/3 07.

Kraft, en Resolution, der saa synlig er kommen til Verden under Moderationens Mærke<sup>72</sup>, og Zeuthen konstaterede resigneret, at »der er sket Omslag i Vejret«, hvad synet på menighedsrådene angik<sup>73</sup>.

Stort bedre gik det ikke for C. J. Holts tanker om en frivillig menighedsordning. Hans tale på Odense-mødet, væsentlig et opkog af den allerede i 1902 opridsede skitse, mundede ud i et resolutionsforslag om tilslutning til tanken om »blandt Indre Missions Venner at danne en frivillig kirkelig Organisation af Menighedssamfund, Menighedsforbund og et fælles Landsforbund« og nedsættelse af en komité, dels af mødedeltagere, dels af bestyrelsesmedlemmer, til at arbejde videre med tankens virkeliggørelse<sup>74</sup>.

Dette overrumplingsforsøg mislykkedes totalt; vægtige indvendinger rejstes både mod forslaget om »menighedstugt« og mod et organiseret landsforbund med egen bestyrelse ved siden af Indre Missions bestyrelse<sup>75</sup>. Den resolution, der vedtoges, nøjedes da også med at bede bestyrelsen tage under overvejelse, hvordan de af Holt fremførte tanker kunne virkeliggøres.

Odense-mødets sidste forhandling gjaldt et forslag til oprettelse af Indre Missions-valgmenigheder, fremlagt af pa-

<sup>72</sup>) Kr.D. 16/2 07.

<sup>73</sup>) Kr.D. 25/2 07. — Et slående eksempel på »vejrforandringen« er pastor P. C. Dyekjærs erklæring i Kr.D. 18/1 10, når man tager i betragtning, at han var Kr.D.'s redaktør under den voldsomste avispolemik i årene 1901—03: »Efter i ca 6 Aar at have arbejdet med et lovbealet Menighedsraad, er jeg kommen til det Resultat, at et kirkeligt Raad — valgt paa en bred folkekirkelig Basis — egner sig til sammen med Sognepræsten at raadgive og styre i alle de en Sognekirke og et Præsteembede vedrørende ydre Forhold. For saa vidt erkender jeg, at Hr. I. C. Christensen har set rigtigt, da han i sin Tid hævdede, at der var Trang til noget nyt paa det folkekirkelige Omraade i Overensstemmelse med Selvstyre-Princippet, kendt fra det borgerlige Livs Forhold«.

<sup>74</sup>) Kr.D. 14/2 07.

<sup>75</sup>) Kr.D. 19/2 07. Redaktøren erkendte, at »havde Sognepræst C. J. Holt holdt sig til de almindelige Grundtræk, havde han ikke mødt megen Opposition«.

stor *Albert Schack*, der allerede i 1902 havde peget på denne mulighed i pjecen »Krig eller Fred« og siden med energi hævdede, at her gik vejen frem<sup>76</sup>. Han udkastede nu den tanke, at Indre Mission og Det københavnske Kirkefond i fællesskab oprettede et »valgmenighedsfond« eller et »kirkefond for Danmark« og hævdede, at et sådant initiativ ville betyde, at »de verdslige kirkemyndigheder« blev mere lydhøre for »den levende menigheds« krav<sup>76</sup>.

I den følgende tid søgte man indenfor Indre Mission forsigtigt og famlende — Zeuthen manglede som formand ganske Becks myndighed og robuste selvsikkerhed — at finde frem ad de forskellige på Odense-mødet anviste veje. Hvad organisationsspørgsmålet angik, kom det<sup>77</sup> på sommermødet i Haslev 1907 til en forhandling, indledet af grev Holstein; resultatet blev nedsættelsen af et udvalg, udelukkende bestående af bestyrelsesmedlemmer, til at arbejde videre med sagen<sup>78</sup>. Til efterårsmødet i Viborg forelå et udkast til organisation, der anbefalede udbygning af lokalsamfundene og disses egnsbestemte sammenslutning i kredsforbund, hvis formænd skulle udgøre en art repræsentantskab, der én gang årligt mødtes med bestyrelsen og iøvrigt kunne indkaldes til rådslagning i ekstraordinære

<sup>76</sup>) Schacks foredrag aftrykt in extenso Kr. D. 15/2, 16/2 og 18/2 07.

<sup>77</sup>) Efter en meningsudveksling i Kr. D. grundet på, at pastor L. Blauenfeldt i Kr. D. 18/5 07 havde foreslået en mere demokratisk ordning af IM. Redaktøren indrømmede, at denne tanke »mere og mere vinder frem hos en stor Del af Lægfolket indenfor Indre-Mission« (24/5 07).

<sup>78</sup>) I IMTs officielle referat (1907, 449 f.) hedder det kun, at indledningen efterfulgtes af en lang og god udveksling af tanker. — Imidlertid foreligger i Venstres Folkeblad, Ringsted 27/6 07 et ucensureret referat, hvori det hedder: »Det der gik som den røde Traad gennem baade Indlederens Foredrag og det meste af Forhandlingen, var Angsten for at faa et demokratisk Styre, hvor det var Medlemmerne, der valgte Bestyrelsen . . . De eneste, der synes at indtage et noget andet Standpunkt, er de københavnske Præster. For dem synes det at dæmre, at den Tvang, der hidtil har været gældende indenfor Missionen, ikke holder i Længden, at skal Missionen ikke falde sammen i Stumper og Stykker før eller senere, saa maa den underkaste sig Livets egne Love«.

situationer<sup>79</sup>. Ved bestyrelsens status blev der ikke rokket, idet det allerede i Haslev var blevet slået fast, at bestyrelsen »i saa lange Tider har fungeret tilfredsstillende ved at supplere sig selv«<sup>80</sup>. Af Holts oprindelige forslag og de demokratiske tendenser blev der således overordentlig lidt tilbage.

Allerede inden Odense-mødet 1907 havde en indremissionær foreslået, at Indre Mission ansatte særlige rejsepræster, idet han var overbevist om, at »en Præst som Rejsepræst langt lettere end som Valgmenighedspræst vilde kunne bane Vej for Guds Rige i de døde Egne«<sup>81</sup>. Denne tanke blev kort tid efter taget op af Indre Missions præstekonvent for Sydjylland i form af en direkte opfordring til bestyrelsen<sup>82</sup>. Dennes medlemmer var gennemgående velvilligt indstillet overfor tanken<sup>83</sup>, og der skete derefter henvendelse til flere præster, som imidlertid alle afslog tilbuddet<sup>84</sup>. Det eneste, der blev tilbage af den oprindelige, storstilede plan, var da, at indremissionær, cand. teol. *Johs. Olsen* i 1908 blev ansat som personel kapellan hos Zeuthen og rejsepræst for Indre Mission<sup>85</sup>. Tanken blev dog taget frem gang på gang i de nærmest følgende år.

At Folkekirkens fallit var nært forestående, var de fleste præster af Indre Mission enige om; de mere dramatisksindede så hele udviklingen i apokalyptisk perspektiv<sup>86</sup>,

<sup>79</sup>) IMT 1907, 773.

<sup>80</sup>) Kr.D. 29/6 07.

<sup>81</sup>) Kr. Moustgaard i Kr.D. 31/1 07.

<sup>82</sup>) 18 sydjyske præster til IMs bestyrelse febr. 07.

<sup>83</sup>) Det gælder også missionærernes repræsentant i bestyrelsen, H. Chr. Beck, som dog påpegede, at der kun burde ansættes præster, som ville samarbejde loyalt med lægprædikanterne (påtegn. på ovennævnte skrivelse).

<sup>84</sup>) Således pastor Aage Westergaard, Skjern (til Zeuthen 23/7 07), pastor O. Boeck, Lønborg (til Zeuthen 8/7 07) og pastor Imm. Bang, Lyngby (Påtegn af A. Fibiger på Boecks brev).

<sup>85</sup>) Johs. Olsen til Zeuthen 8/5, 19/5 og 10/6 08.

<sup>86</sup>) Pastor Eduard Nyeborg til Zeuthen 17/11 08: »Lad os blot være (ikke over- men) frimodige i Indre Mission. Jeg kommer til at tænke

men alle var dog stadig indstillet på at redde, hvad reddes kunne. Mere og mere samlede interessen sig nu om valgmenighedstanken, som hele tiden havde luret i baggrunden, men kun var blevet forfægtet med energi af Alb. Schæck. Allerede sidst på vinteren 1907 var der tale om oprettelse af en valgmenighed i Thy, omfattende fire pastorater; planen var ret langt fremme, præsten sikret, hans bopæl udpeget<sup>87</sup>, men alligevel hører man ikke mere til sagen, der antagelig strandede på det økonomiske problem. Få måneder senere var der kræfter i gang for at få ansat pastor *Aage Westergaard*, Skjern, som valgmenighedspræst på »den døde Odderegn«, idet han dog skulle virke missionerende over et større område, — et forsøg på at forene den skrinlagte rejsepræstevirksomhed med valgmenighedsdannelsen. Westergaard var dog meget betænkelig og foreslog, at Indre Missions bestyrelse i stedet, når Randlev-Bjerager pastorat snart blev ledigt, skulle prøve at få ham puttet ind dér<sup>88</sup>. Et halvt års tid senere gjorde man i Ballerup, i hvis »aandeligt døde« omegn der ikke var en eneste præst, der »kan vise de vantro Mennesker hen til Jesus eller fremhjelpe de helliges fuldkomne Beredelse«, forsøg på at få dannet en valgmenighed, men »dels have vi ikke kunnet

---

paa Martensens Profeti om Indre Mission til at redde Stumperne om Folkekirken falder. Naar Tankerne om et Brud med Folkekirken fremføres, kommer jeg altid til at tænke paa: de skulle udelukke Eder af Synagogerne . . .«

<sup>87</sup>) Pastor Axel Brostrøm til Zeuthen 16/3 07: Det drejede sig om pastoraterne Heltborg-Visby, Bedsted-Grurup, Vestervig-Agger og Hurup; præsten var F. J. Ebbesen (pt. tjenstledig efter at have været pers. kap. i Hvidbjerg Thyholm), der skulle have bopæl i Hurup.

<sup>88</sup>) Frimodigt skriver han: »Vilde det ikke kunne tænkes, at IMs Bestyrelse ved Henvendelse til Ministeriet kunde faa Lov til at besætte dette Embede under Henviisning til, at man ellers vil oprette en Valgmenighed der paa Egnen« (til Zeuthen 5/11 07). Grev Holstein modsatte sig dog på det bestemteste ethvert intimideringsforsøg overfor ministeriet og tilføjede: »Ministeriet er jo ikke engang i Besiddelse af den fornødne Myndighed til at føje os, da det beror paa Menighedsraadets Indstilling« (påtegn. på ovennævnte brev).

faa nogen Præst og dels have vi ikke haft de fornødne Midler<sup>89</sup>.

Det alvorligste og interessanteste forsøg på valgmenighedsdannelse blev imidlertid gjort i egnen mellem Vejle og Fredericia, hvor der fra gammel tid var en ret stærk Indre Missions-bevægelse, som i højskolen i *Børkop* (oprettet 1889) havde et stærkt åndeligt centrum, siden 1895 ledet af den djærve sønderjyde, Fr. Thomsen<sup>90</sup>. Som medlem af det kirkelige udvalg havde han stemt for forfatningsforslaget, men i tiden derefter må han være blevet betænkelig — måske har han følt sig snydt, fordi det så ud til, at menighedsrådene ville blive bibeholdt, mens »kirkerådet« gled ud; det var ialtfald udenfor enhver tvivl ham, der stod som initiativtager, da en delegation fra *Gaverslund*, *Gaarslev* og *Skærup* sogne ved bestyrelsesmødet i Viborg i november 1907 fremkom med et ønske om en valgmenighed med centrum i Børkop (Gaverslund sogn)<sup>91</sup> og Albert Schack som valgmenighedspræst.

Man kan undre sig over, at netop Schack kunne komme på tale til en så fremtrædende plads indenfor Indre Mission, idet han ikke var udpræget missionsmand<sup>92</sup> og tilmed i

<sup>89</sup>) B. Bertelsen m. fl. til IMs best. aug. 08. I stedet beder man om en indremissionær.

<sup>90</sup>) Medlem af KFUMs best. 05 og flere gange kandidat til IMs best.

<sup>91</sup>) Ved embedsledighed i Gaverslund 1900 indberetter biskop C. V. Gøtzsche følgende: »Med hensyn til de kirkelige Forhold bemærkes, at der i Sognet ligesom paa hele den Egn er en Del Bevægelse i Indre Missions Retning; der findes et Missionshus og en Indre Missions Højskole i Børkop. Der er dog ogsaa en Del, som have sluttet sig til den grundtvigske Retning. Noget meget udbredt vakt Liv kan der ikke siges at være i Sognet. En dygtig Mand af indre Missions Retning, som ikke indtager et alt for skarpt Standpunkt, maa jeg anse for bedst i Stand til at virke til Velsignelse i dette Embede. Der findes i Sognet nogle, dog ikke mange Methodister« (Biskoppens kopibog 6/1 00, Ribe bispeark.). Kaldet blev H. P. Traustedt, som sad i embedet til 1925.

<sup>92</sup>) Da Schacks tidligere embede, Gudum-Fabjerg, i 1895 var ledigt efter hans forflyttelse til Helligåndskirken, Kbhvn., indberettede biskop C. V. Gøtzsche, at sognene vel var prægede af IM, men i så mild grad, at

1898 havde udsendt en pjece, »Den indre Mission som kirkelig Fremtoning«, der på flere måder gav udtryk for skepsis overfor Indre Mission just som »kirkelig fremtoning«. Snarere hørte han som bredkirkelig type hjemme i Københavns Indre Mission, i hvis bestyrelse han da også fik sæde 1899 på et tidspunkt, da denne forening stod i et temmelig spændt forhold til landmissionen<sup>93</sup>. Imidlertid havde netop den kirkepolitiske situation efter 1901 skabt grundlaget for en tilnærmelse, og Schacks syn på den kirkelige lovgivning viste sig så beslægtet med de ledende missions-talsmænds, at han blev acceptabel.

På bestyrelsesmødet, hvor sagen blev fremlagt, var der straks stemning for at søge forslaget realiseret; den væsentligste indvending synes at have været den, at Schack var for stor en mand at anbringe som valgmenighedspræst i Børkop, men hertil erklærede Zeuthen, at begyndelsen skulle være god, og derfor måtte den første valgmenighedspræst være et geni!<sup>94</sup>.

Gennem pastor A. Fibiger skete der derefter henvendelse til Schack, som nærmest blev chokeret; ganske vist havde han i årevis ivret for valgmenighedsdannelse indenfor Indre Mission, men aldrig drømt om selv at blive valgmenighedspræst. En yngre mand — fx. *Johs. Götzsche* — ville være at foretrække, også af økonomiske grunde, men mente man virkelig at kunne bruge ham, ville han dog ikke undslå sig, skønt tanken ikke virkede tillokkende<sup>95</sup>.

I den følgende tid kom det i breve til en til tider bevæget

---

der ikke var sat noget skarpt skel i befolkningen. »Den afgaaede Sognepræst Schack passede aabenbart fuldstændig til Situationen, idet han var venligsindet overfor Indre Mission og søgte sin Støtte hos den, men iøvrigt ikke i nogen synderlig Grad selv var farvet af den hverken i den daglige Optræden eller i sin Prædiken« (Biskoppens kopibog 18/4 95, Ribe bispeark.).

<sup>93</sup>) Schack var dog medunderskriver af de 24 kbhvske præsters for-svar for Indre Mission, Kr.D. 29/5 98.

<sup>94</sup>) A. Bülow til best. 14/1 08.

<sup>95</sup>) Schack til Zeuthen 29/11 07.

meningsudveksling mellem Zeuthen og Schack, dels vedrørende den økonomiske ordening, dels vedrørende de principielle retningslinjer for valgmenighedsdannelsen.

Indre Mission var på dette tidspunkt økonomisk set vanskeligt stillet, idet regnskabet det foregående år havde vist underskud. Zeuthen ønskede derfor at afkræve den kreds, der havde bedt om en valgmenighedspræst, et bindende tilsagn om, hvor meget den ville yde til præstens løn; så kunne bestyrelsen overveje, om den så sig i stand til at tilskyde resten. Denne fremgangsmåde stødte imidlertid på modstand, dels fra kredsens side, der ikke på forhånd turde binde sig til noget bestemt beløb, så meget mindre som samfundene i Gaarslev og Skærup faldt fra, da det kom til realitetsdrøftelser, og Gaverslund-folkene derefter var ene tilbage<sup>96</sup>, dels fra Schack, der på det bestemteste forlangte at blive lønnet af Indre Missions bestyrelse, ikke af menigheden, omend han naturligvis var villig til at anstrenge sig for lokalt at indsamle så stor en del af beløbet som muligt til Indre Missions kasse<sup>97</sup>. På dette punkt måtte bestyrelsen da bøje sig, skønt flere medlemmer fandt Børkop-kredsens holdning ganske urimelig<sup>98</sup>, og Zeuthen foreslog derefter oprettelse af et særligt Indre Missions valgmenighedsfond med egen bestyrelse<sup>99</sup>.

Imidlertid voldte det også vanskeligheder, at Schacks og Zeuthens principielle syn på valgmenighedspræstens arbejdsmåde var stærkt afvigende. Schack indrømmede, at han ikke i almindelighed var tilhænger af valgmenighedsdannelse. »Men hvis man ikke vil være doktrinær, saa maa man bøje sig for den Kendsgerning, at det nu engang er Grundtvigianerne, der kirkepolitisk har haft Magten og foreløbig vil beholde den. Og hvis vi da overhovedet vil

---

<sup>96</sup>) Fr. Thomsen m. fl. til Zeuthen 11/12 07.

<sup>97</sup>) Schack til Zeuthen 2/12 07.

<sup>98</sup>) Skriftlige vota af Holstein, H. Chr. Beck, P. E. Blume, J. Møller, O. Moe og A. Bülow 19/12 07—15/1 08.

<sup>99</sup>) Zeuthen til best. 15/12 07.

blive indenfor Folkekirken, saa maa vi tage den nødvendige Frihed ad de Veje, som man fra den Side under os. Hvordan skal man uden Valgmenighedsdannelse hindre, at Folkekirken under det nye demokratiske Styre ganske forsumper? Tror De f. Ex. ikke, at man paa Laaland-Falster nok skal vide at udelukke levende Præster, saa at saadanne om en Menneskealder ville være forsvundne fra dette Stift? Og naar faar man en vækkende Røst paa *Møen*, hvor Ind.-Miss. hidtil ikke synes at have kunnet faa fat? Næppe før end det lykkes at anbringe en dygtig ung Mand som Valgmenighedspræst. Jeg tror ikke, der menneskelig talt er megen Udsigt til, at Danmark skulde blive oversaaet med Valgmenigheder. Men skulde det ske, saa vil det formentlig kun kunne ske i Forbindelse med en større Vækkelse; og i saa Tilfælde kunde man dog ikke beklage det<sup>100</sup>. Hvad den aktuelle situation angik, fastholdt Schack sine allerede på Odense-mødet 13/2 1907 fremførte synspunkter, at valgmenighedspræsten ikke burde være præst for et helt herred eller flere, men skulle gøre sit væsentlige arbejde i et enkelt, højst to-tre sogne; han mente endog, at et så stort sogn som Gaverslund ville være i stand til at give ham, der var 58 år, tilstrækkeligt at gøre<sup>101</sup>.

Zeuthen var, da det kom til stykket, yderst betænkelig ved hele foretagendet, både ved valgmenighedsdannelse i almindelighed og ved det foreliggende forslag. Den af Schack skitserede arbejdsform forekom ham »for meget dannet efter *grundtvigsk Mønster*. Det bliver en *troende Kreds*, der vil have en *god* Præst, men det bliver ikke en *missionerende Præst*, der er sat hen paa en *død Egn*. Objektet for Præstens Virksomhed bliver mere Menigheden selv end den døde Egn«. Det, der foresvævede ham, var i virkeligheden en kombination af den fallerede rejsepræsteplan og valgmenighedstanken: »Jeg havde tænkt mig den indre Missions Valgmenigheder som smaa Kredse, hvorfra Præ-

<sup>100</sup>) Schack til Zeuthen 18/12 07.

<sup>101</sup>) Kr. D. 16/2 07 og Schack til Zeuthen 4/12 07.

sten som en Fugl kunde flyve ud og missionere, og hvortil han atter kunde vende tilbage som til et Hjem<sup>102</sup>. Det lykkedes imidlertid gennem forhandlinger på stedet at nå til en forståelse mellem Zeuthen, Schack og Børkop-kredsen, og ved nytårstid 1908 forelå Schacks definitive tilsagn<sup>103</sup>.

Imidlertid viste der sig også temmelig divergerende synspunkter indenfor bestyrelsen. P. E. Blume, A. Busch, A. Fibiger, N. M. Lind og Chr. Sørensen var begejstrede for udsigten til en valgmenighedsdannelse, mens A. Bülow, Holstein og J. Møller nærede visse betænkeligheder, mest af økonomisk art, (Bülow dog også angående stemningen i lægfolket)<sup>104</sup>, og gamle bestyrelsesmedlemmer som E. Nye-borg<sup>105</sup> og O. Moe sagde klart fra, sidstnævnte i et udførligt votum, der fortjener at gengives in extenso:

»Vær tro imod den indre Mission!« Det var Becks sidste Formaning. Det er ikke Troskab imod den at oprette en Valgmenighed som den paatænkte efter grundtvigsk Mønster, som vor Formand træffende har betegnet den. I det hele taget er Principet Valgmenighed i absolut Strid mod Indre-Missions Væsen; thi Indre-Mission er en Virksomhed, et Arbejde i Herrens Vingaard. Gaaer vi hen og danner Valgmenigheder, ophører den med at være blot et Arbejde, den bliver et Parti i Lighed med Grundtvigianismen og vil, som denne, blive et Arbejde nærmest for Partiet og til sidst ende i Døden. Jeg nedlægger derfor den stærkeste og

<sup>102</sup>) Zeuthen til best. 15/12 07.

<sup>103</sup>) Schack til Zeuthen 14/12 og 18/12 07, Zeuthen til best. udat. (jan. 08).

<sup>104</sup>) »Jeg synes, at Dannelsen af et saadant særligt Fond absolut først bør forelægges det Repræsentantskab for I. Miss., som bliver født til Verden i Aarets Løb, om alt gaar vel — og tillige maa forelægges ved Bestyrelsens Aarsmøde med Missionærerne. *Vi maa have Stemningen hell med os*, hvis det hele ikke skal løbe ud i Sandet . . .« (til best. 14/1 08).

<sup>105</sup>) »Det synes mig at være ganske imod Indre Missions Væsen at antage og lønne en Valgmenighedspræst, der ikke absolut har en missionerende Gærning« (til best., udat., omkr. nytår 08).

alvorligste Protest mod hele denne Plan og gaaer aldrig ind for under nogensomhelst Form at støtte Bestræbelserne for Oprettelse af Valgmenigheder. En ganske anden Sag er det om Bestyrelsen ansatte Missionspræster her og der i Distrikter, hvor Døden hersker.

Forøvrigt vil jeg kun spørge: Hvad vilde Missionens Venner rundt om i Landet sige, naar en enkelt Kreds saaledes skulde favoriseres? Gives der en Kreds, som ønsker sig en Præst for sin egen Mund som her i Gaverslund, saa lad dem selv om det, men lad ikke Missionens Kasse bebyrdes dermed. Hvormange Kredse rundt om i Landet kunde ikke med samme Grund stille et lignende Krav? Altsaa intet Valgmenighedsfond, men snarere et særligt Missionsfond til Underhold af Missionspræster paa døde Egne, naar saadanne findes og har det rette Missionssind og de rette Missionsgaver.

Og lad saa Pastor Schack være i Fred. Jeg synes, det er en stor Synd, der er gjort imod ham ved at lægge et saadant Pres paa ham, som alt er sket. Har Herren ikke tydeligt nok anvist ham den Plads, hvor han har villet have Schack! Paa den Plads har han gjort et stort og betydningsfuldt Arbejde, og vi har Grund til at takke Gud for ham, og der er mere for ham at gjøre paa den samme Plads. I Gaverslund har han derimod intet at gjøre i Egenskab af Valgpræst, han lige saa lidt som Johs. Gøtzsche eller nogen anden.

Sdr. Bjert d. 13. Januar 1908

O. Moe.

Bestyrelsens flertal var imidlertid indstillet på at fremme sagen, der altså omkring nytår 1908 syntes at være ved at glide i lave trods Børkop-folkenes manglende lyst til at afgive bindende tilsagn af økonomisk art.

Alligevel blev det hele til intet, idet der i løbet af de første måneder af 1908 skete et stemningsomslag i bestyrelsen, så betænkelighederne vandt overhånd.

Allerede ved nytårstid var Zeuthen nået til klarhed over, at sagen ikke måtte hastes igennem, hvorfor han i begyndelsen af januar — på trods af bestyrelsens beslutning i november 1907 — udsatte den endelige afgørelse til næste bestyrelsesmøde<sup>106</sup>. Også Holstein svingede helt over og fik øjnene op for, at det ikke var ad den vej, Indre Mission skulle frem<sup>107</sup>. I det hele taget tyder den følgende tids udvikling på, at Fibiger og Chr. Sørensen efterhånden blev ene om med fuld styrke at forfægte valgmenighedstanken i bestyrelsen.

Spørger man om grunden til dette stemningsskifte, der viste sig så alvorligt ment, at bestyrelsen derefter kategorisk nægtede at beskæftige sig med spørgsmålet, er det ikke umuligt, at det herunder gengivne brev fra 15 fynske indremissionærer i nogen grad giver svaret, idet det må skønnes at være symptomatisk for lægfolkets indstilling. Allerede N. M. Lind, lægmandsrepræsentant i bestyrelsen, havde i sit votum vedrørende Børkop-sagen udtrykt ængstelse for missionærernes og andre »venners« reaktion, og dette brev viser, at ængstelsen ikke var ganske ubegrundet: Lægfolket forstod slet og ret ikke nødvendigheden af valgmenighedsdannelse, men foretrak, at alt blev ved det gamle.

Til Bestyrelsen for kirkelig Forening for den indre Mission i Danmark.

Undertegnede Indre Missionærer, som ere samlede til

---

<sup>106</sup>) Til bestyrelsen udatt., (jan. 08). I denne beslutning bestyrkedes han af bestyrelsens sekretær, pastor Filip Beck, der efter at have læst bestyrelsesmedlemmernes vota anbefalede at udsætte afgørelsen til bestyrelsesmødet i marts 08 på grund af den store meningsforskel (til Zeuthen 18/1 08).

<sup>107</sup>) Holstein til Zeuthen 26/3 08 (efter bestyrelsesmødet): »Jeg har ikke haft urolig Samvittighed, fordi jeg stemte og talte imod Planen om »et Net af Valgmenigheder« som fast Led i den indre Missions Fremtidsarbejde; nej, jeg er tvertimod bleven yderligere bestyrket i, at vi ikke skulde frem ad den Vej«.

Konvent i Nyborg, tillader os ærbødigst at henstille til vor kære Bestyrelse følgende:

Da det er kommet til vor Kundskab, at der paatænkes oprettet en Valgmenighed paa Børkoepgen med Pastor Schack som Valgmenighedspræst, lønnet af Indre Missions Kasse, tillader vi os at udtale for Bestyrelsen, at vi ikke uden Bekymring imødeser en saadan Ordning, da vi ere bange for, at det vil vanskeliggøre vort Arbejde mange Steder, idet mange højkirkelige Præster, som nu har befordret vor Indgang i deres Sogne<sup>108</sup>, vil trække sig tilbage fra os; ligesom vi ogsaa ere ængstelige for, at Kravene om at faa noget lignende andre Steder skal medføre saa store Krav til Missionens Kasse, som Bestyrelsen umulig vil kunne opfylde, hvis ikke Indre Missions hele Virksomhed skal blive lammet.

Hvis Bestyrelsen vil antage Præster, er det vor Overbevisning, at det helst maa ske som Rejsepræster.

Vi beder om og haaber, at Bestyrelsen vil tage vor Henstilling under velvillig Overvejelse<sup>109</sup>.

Nyborg, den 6. Februar 1908.

*Christian Henriksen*

*N. J. Jepsen*

*Anthon Berthelsen*

*N. C. Nielsen*

*A. Mathiasen*

*Johs. Pedersen*

*H. C. Vandt*

*H. Rasmussen Andersen*

*Chr. Petersen*

*C. N. Christensen*

*P. Skydsgaard*

*Rasmus Nielsen*

*Rasmus Jensen*

*Hans Kristensen*

*Valdemar Hansen*

<sup>108</sup>) I sin indberetning for arbejdet i 1906 skriver indremissionær A. Mathiasen, Svendborg: »Der synes at være noget lettere Adgang til [at] flere af Sognene her paa Sydfyn. Dette skyldes væsentligst flere højkirkelige Præsters Velvilje. Jeg tror, at Indre Missions Repræsentanter i det kirkelige Udvalg ved at stille sig velvillig og flere af dem ved Afstemningen bidrager til at Kirkeforfatningsudkastet blev vedtaget bidrager til at aabne Dørene for os hos adskillige Præster. Hvorimod jeg tror, at vi ved at danne Valgmenigheder vil vanskeliggøre Arbejdet«.

<sup>109</sup>) Efter håndskriften at dømme er henvendelsen ført i pennen af

På bestyrelsesmødet i Fredericia 11/3 1908 blev valgmenighedsspørgsmålet drøftet principielt, og det konstateredes, at der ikke var enighed om at optage valgmenigheds-sagen som et fast led i Indre Missions arbejde. Dermed løstes også det aktuelle problem, idet der var enighed om, at man ikke ønskede en isoleret valgmenighed dannet i Børkop<sup>110</sup>. Der herskede derefter megen spænding om Schacks reaktion, og det følte som en stor lettelse, da han viste sig overordentlig forstående.

16. Marts 08.

Kære Provst Zeuthen!

Jeg har, som De nok kan forstaa, aldrig været særlig opsat paa selv at blive Valgmenighedspræst, og det var naturligvis ikke uden Betænkelighed min Hustru og jeg tænkte paa denne store Forandring. Vi kunne derfor let tilgive det, om [om] der maaske i Bestyrelsens Holdning har været noget mindre korrekt, og jeg kan da ogsaa saa godt forstaa Vanskelighederne ved at tage en afgørende Beslutning.

En anden Sag er det, om det ikke for Kirken og for Ind. Miss. havde været bedre, om man var kommen til et andet Resultat. Det mener jeg ganske vist. Naar Ind. Miss. hidtil er gaaet frem, saa ligger det blandt andet i, at den har holdt Skridt med Tiden og stadig taget nye Opgaver op. Her er nu en Opgave — og en af de største, — den er lagt lige for

---

missionær A. Mathiasen, Svendborg, den betydeligste af de fynske missionærer. — En anden af underskriverne, Anthon Berthelsen, Bogense, skriver i sin indberetning om arbejdet i 1907: »Hellige Folk paa Nordfyn, som elsker Indre Mission og tror paa dens Fremtid, har udtalt sig bestemt mod *Organisation* og *Valgmenigheder*. Man har bedt mig bringe det til Bestyrelsens Kundskab, og jeg formener det kan være af Interesse for Bestyrelsen«.

<sup>110</sup>) Kr. D. 12/3 08.

dens Dør, og jeg tror ikke Ind. Miss. kan forsømme den uden selv at forsumpe. Men det kommer jo ogsaa nok!

Kærlig og broderlig Hilsen til Dem og Hustru fra  
Deres hengivne

Albert Schack.

#### IV.

Med Børkop-projektets fallit var tanken om valgmenigheder indenfor Indre Mission imidlertid ikke skrinlagt. Efter at være forflyttet til Vonsild 1908 tog Albert Schack ideen op på en ny måde, idet han genoplivede Friis Hansens gamle tanke om et landsomspændende kirkefond ved siden af det københavnske. Det lykkedes ham at vinde nogle tilhængere, både blandt præster og lægfolk, og den 2. juni 1909 holdtes i København et orienterende møde for en kreds af særligt indbudte.

Vonsild — 4. Juni 09

Kære Provst Zeuthen!

Forstander Thomsen har vist fortalt Dem om et privat Møde, som 2. Juni holdtes i København angaaende en eventuel Valgmenighedsdannelse indenfor Indre Mission. Den Komité, der dannedes paa Mødet, og som valgte mig til Formand, har overdraget mig at sende Ind. Missions Bestyrelse medfølgende Redegørelse med Anmodning om, at man paa det nu forestaaende Bestyrelsesmøde vilde formaa to Mænd af Ind. Missions Bestyrelse til at tiltræde den nævnte Komité.

Naar Komiteen saaledes er bleven suppleret, var det Meningen (saasnart en skikket Mand maatte kunne findes) at tage Gerningen op i *Middelfart og Omegn*, hvor der ifølge flere samstemmende Vidnesbyrd i overordentlig høj Grad

trænges til Hjælp. — Maatte denne for vor Folkekirke og for den danske Menighed saa betydningsfulde Sag blive lykkelig begyndt, under Herrens Velsignelse.

Med broderlig Hilsen

Deres hengivne

Albert Schack.

(Bilag)

Afskrift.

Den 2 Juni 1909 afholdtes et Møde i København angaaende Muligheden af Valgmenighedsdannelse indenfor Indre Mission. Til Stede var følgende Præster og Lægmand:

|                       |                               |
|-----------------------|-------------------------------|
| Pastor Chr Sørensen   | Proprietær Galsgaard, Lolland |
| - H Ussing            | - Clausen, -                  |
| - Asschenfeldt Hansen | - Møller, Falster             |
| - Hans Koch           | - Krogh, -                    |
| - Hindhede            | Købmand Stengaard, Herning    |
| - Busch               | - Lundgren, -                 |
| - Schack              | - Lauritsen, Middelfart       |
|                       | Forstander Thomsen, Børkop    |
|                       | Professor Westergaard, Kbhvn. |

Desuden var indbudt følgende, som gerne vilde komme, men vare forhindrede: Præsterne Dyekjær, Mathiesen<sup>111</sup>, Johs. Gøtzsche, A. Fibiger, C. Holt, Bachevold, samt Gaardejer P. Hedegaard og Boghandler O. Lohse.

Pastor Schack indledede med at betone Farerne ved at slaa sig til Ro med den nuværende Tilstand. Navnlig paa-pegede han Faren for en stedse voksende Demoralisation baade blandt de værende og de vordende Præster. Tillige at en stor Del af de bedste unge studerende lod sig afholde

---

<sup>111</sup>) Sikkert H. I. F. C. Mathiesen, Kr. D.'s redaktør.

fra at træde ind i Præstestanden ved de nuværende Forhold. Endvidere betonedes, at Sagen hastede, fordi Demoralisationen kom snigende, saa Følelsen for, hvad der var forargeligt, lidt efter lidt vilde afstumpes.

Taleren fremsatte 3 Betingelser som nødvendige:

1. At der var Menighedskredse, der begærede Præst paa Grund af kirkelig Nødstand.
2. At der fandtes Mænd, villige og skikkede til at tjene i Valgmenighed.
3. At der var en Mellemmand mellem disse to, en kaldende Myndighed, f. Eks. en Komité med nogle Medlemmer af Indre Missions Bestyrelse i sin Midte.

I Forhandlingen deltog saagodtsom alle de tilstedeværende, og der viste sig varm Tilslutning til Tanken. Der paapegedes navnlig et enkelt Sted, hvor Trangen var skrigende<sup>112</sup>.

Man enedes om følgende Grundtanker som nødvendige Betingelser for Sagens sunde og rette Trivsel:

- a. Tilstedeværelsen af en Bestyrelse i Lighed med det københavnske Kirkefonds, som sørger for Præstens Løn, og under hvilken han i det hele skulde sortere.
- b. At Bestyrelsen for Kirk. Forening for Indre Mission vil sætte nogle Medlemmer af sin Midte ind i denne Bestyrelse eller Komité.
- c. At det missionerende Moment bliver en afgjort Hovedsag ved Arbejdet.

Der valgtes en Komité til at foretage de ganske foreløbige Skridt. Denne Komité kom til at bestaa af: Pastor Schack, der valgtes til Formand, Pastor Hindhede, Pastor

---

<sup>112</sup>) Det fremgår af Schacks ovenfor aftrykte brev, at der tænkes på Middelfart og omegn. I Middelfart by var forholdet slet mellem provst C. Knudsen og IM-samfundet, der tilmed var splittet i to grupper, som bekrigede hinanden med retssager (talrige breve i IMs arkiv). Heller ikke i Vejlbj, hvor der var et gammelt, eksklusivt IM-samfund, var der noget hjerteligt forhold mellem dette og sognepræst J. E. V. Larsen.

Asschenfeldt Hansen, Trikotagehandler Lauritsen, Middelfart, Professor Westergaard, København, Købmand A. Stengaard, Herning, og Højskoleforstander Thomsen, Børkop. — Det overdroges Formanden, Pastor Schack, at sende Meddelelse om det her nævnte Møde til Formanden for Kirk. Forening for Indre Mission med Begæring om, at han vilde foranledige Valget af et Par Medlemmer fra Missionsbestyrelsen til at tage Sæde i denne Komité. Endvidere overdroges det Formanden sammen med Trikotagehandler Lauritsen mundtlig at lægge Sagen frem for Missionsbestyrelsen ved dennes Sommermøde i Odense den 25. Juni d. A.

|                           |                            |
|---------------------------|----------------------------|
| <i>A. Schack</i>          | <i>Asschenfeldt Hansen</i> |
| <i>N. B. Hindhede</i>     | <i>Thomsen</i>             |
| <i>P. Lauritsen</i>       | <i>A. Stengaard</i>        |
| <i>Harald Westergaard</i> |                            |

Tro mod sin beslutning fra forårsmødet 1908 afviste bestyrelsen at lade sig repræsentere i den nedsatte komité<sup>113</sup>, som dog ikke lod sig slå ud af den grund. I et komitémøde 25/10 1909 indvilgede sognepræst N. B. Hindhede, Kappel, i at nedlægge sit embede og lade sig udnævne til valgmenighedspræst i Middelfart, en beslutning, der dog aldrig blev effektiv<sup>114</sup>. Sagen blev atter drøftet på efterårsmødet 18/11, men »det fremgik af Forhandlingen, at det overvejende Flertal af Bestyrelsens Medlemmer var imod Valgmenighedsdannelse, i det mindste for Tiden«, og Zeuthen gjorde offentligt opmærksom på, at »Oprettelse af Valgmenigheder vil give Signal til Kamp ikke mellem troende og vantro, men *mellem troende indbyrdes*. Og selv om man nu mener, at disse Bølger efterhaanden vil lægge sig, saa vil de dog gjøre stor Skade, inden de lægger sig. Jeg kan ikke gaa med til en almindelig Valgmenighedsdannelse, før jeg hører

<sup>113</sup>) L. Blauenfeldt: Den indre Missions Historie, 1912, 504, hvor der redegøres ret udførligt for hele sagen.

<sup>114</sup>) Derimod ansatte Dansk Kirkefond 1915 en IM-andenpræst i byen.

ude fra Guds Folk, ikke blot et enkelt, men et nogenlunde enigt: »Gud vil det«<sup>115</sup>. Her er det tydeligt sagt, at Zeuthen var klar over lægfolkets negative holdning overfor valgmenighedstanken.

Endnu stærkere udtalelser fremkom fra den nye rejsepræst, Johs. Olsen, der i Indre Missions Tidende erklærede, at det skridt, Schack og hans meningsfæller havde taget, »har vakt Bedrøvelse hos mange Venner af den indre Mission«<sup>116</sup>, og sidst på året udsendte en pjece, hvori han med stor styrke drog til felts mod valgmenighedssagen, der kirkeligt set ville isolere Indre Mission og dermed umuliggøre fortsat missionsvirksomhed indenfor Folkekirken: »Valgmenigheden bliver som Baaden, der ligger i Strømkanten; de troende har det saare vel om deres Præst, en enkelt Sjæl bjærges nu og da, men Folkestrømmen løber forbi, ænser det ikke, og ser de Baaden, hvorfra der vinkes, siges der, hvad kommer det os ved, »vi hører til Folkekirken«<sup>117</sup>.

Da det viste sig umuligt at få Indre Missions bestyrelse til at tage medansvar for sagen, besluttede Schack-kredsen selv at træde i aktivitet. 29/11 1909 samledes en kreds af præster og lægmænd i Fredericia til ny drøftelse, og her blev det besluttet at oprette et *Dansk Kirkefond* med følgende opgaver på sit program: 1) at hjælpe et samfund til at få en kapellan, hvor en ældre præst ville modtage en sådan, 2) at hjælpe en præst til at blive, hvor samfundet

<sup>115</sup>) IMT 1909, 771 f. I Kr. D. 4/12 09 søger redaktøren at bortforklare den alt for tydelige uenighed mellem Zeuthen og valgmenighedstilhængerne, dog uden synderligt held.

<sup>116</sup>) IMT 1909, 735. Denne passus foranledigede Chr. Sørensen til at forlange, at Olsen skulle have tilhold om at afholde sig fra sådanne ytringer. »Ellers vilde det føre til, at vi andre, som er glade ved dette Skridt, udtaler vor Glæde derover . . . Og jeg vilde meget nødig se Strid om denne Sag imellem Missionens Blade« (Sørensen var red. af Annexet), til Zeuthen 15/11 09.

<sup>117</sup>) Johs Olsen: Hvor driver vi hen? Et Flyveskrift til den indre Missions Venner i Danmark, 1909, 12 ff.

gerne ville beholde ham, så han ikke behøvede at søge forflyttelse af økonomiske grunde, 3) at hjælpe en præst til at kunne søge et embede, hvor man gerne ville have ham, men hvor indtægterne var for små, 4) at hjælpe en dygtig præst til at holde kapellan, så han kunne arbejde i videre kredse, og 5) at hjælpe et samfund til at få en valgmenighedspræst, når dette efter omstændighederne var den nærmest fremkommelige vej, »idet man dog gaar ud fra, at det missionerende Moment altid maa være en Hovedsag i en saadan Valgmenigheds Arbejde«<sup>118</sup>. Den sidste passus var tydeligt nok tilføjet i håb om at vinde Zeuthen, for hvem den »missionerende valgmenighedspræst« stadig var en kongstanke<sup>119</sup>, og endnu var ikke alle sunde lukkede, idet det lykkedes at få nedsat et udvalg på 2 medlemmer fra Dansk Kirkefond, 2 fra Indre Missions bestyrelse til om muligt at forhandle sig til rette<sup>120</sup>.

Sagen kom atter for ved bestyrelsesmødet i marts 1910, men en lang og indgående drøftelse<sup>121</sup> afslørede kun »en saa afgjort Uenighed i Spørgsmaalet om Valgmenigheder; de

<sup>118</sup>) IMT 1909, 815 og 1910, 10 ff., Kr. D. 30/11 09, Ann. 1910, 12 f.

<sup>119</sup>) Fremført endnu i IMT 1909, 772 f. som hans betingelse for at gå med til en isoleret valgmenighedsdannelse.

<sup>120</sup>) Ann. 129 f.

<sup>121</sup>) Grev Holstein var fraværende fra dette møde, men sendte bestyrelsen et brev, hvori han redegjorde for sit syn på sagen (aftrykt i IMT 1910, 327 ff.); han er stadig modstander af valgmenigheder og mener, at manglen på god kirkelig betjening i mange egne bedre afhjælpes ved rejsepræster. Han afviser blankt talen om forberedelse af frikirken og hævder, at »selve Grundtanken for den indre Mission er at styrke Folkekirken ved at være et Redskab til Opvækkelse og Bevarelse af Livet i denne«. Iøvrigt finder han de kirkelige forhold tålelige; der er megen levende kristendom i studenterverdenen og flere »levende præster« end nogensinde, og lægprædikanterne møder kun ringe modstand. — Det er ejendommeligt, at Holstein, der i 1906 stemte mod forfatningsudkastet, nu indtager en så positiv holdning overfor Folkekirken, mens H. Ussing, der stemte for, samtidig udvikler sig i modsat retning (se hans pjece: Hvor vi staar, og hvor Udviklingen bærer hen i den danske Folkekirke, 1909).

to Sider, hvori Bestyrelsen her er delt, stod hver saa bestemt paa sit, at det viste sig ganske umuligt at samle alle under én Hat i en Fællesudtalelse ud over det rent negative: Vi er ikke enige«. Der var da ikke andet for end at give Dansk Kirkefond følgende svar: »Med Hensyn til Punkt 5 paa »Dansk Kirkefonds« Program, *Valgmenigheders Dannelse*, kan Bestyrelsen for Tiden ikke udtale sig, da det ikke har vist sig muligt at opnaa Enighed. Derimod ønsker den samlede Bestyrelse »Dansk Kirkefond« Lykke og Guds Velsignelse til Gennemførelse af dets Programs 4 første Punkter«<sup>122</sup>.

Med denne afvisning af programmets hovedpunkt var hele foretagendet i virkeligheden på det nærmeste dødsdømt. Trods dyb skuffelse over bestyrelsens holdning besluttede Dansk Kirkefond dog at fortsætte sin virksomhed, men så vidt muligt at holde sig til de 4 første punkter og kun i yderste nødstilfælde at skride til valgmenighedsdannelse<sup>123</sup>; et sådant tilfælde kom aldrig til at foreligge! I april 1910 holdtes konstituerende møde med dannelse af et repræsentantskab på 29 medlemmer og en 7 mand stærk bestyrelse<sup>124</sup>.

Nogen stor betydning fik Dansk Kirkefond aldrig; sin første »missionskapellan« fik det puttet ind i Varde allerede 1910, men endnu i 1921 havde man kun 5 præster at lønne (2 i Aalborg stift, 3 i Fyn stift<sup>125</sup>).

På ét punkt fik denne kirkelige nydannelse dog vist betydning. Med udgangen af 1909 udløb menighedsrådsloven af 1903, og rådene ophævedes; det viste sig imidlertid straks, dels at Indre Missions lægfolk var blevet særdeles tilfreds

<sup>122</sup>) Ann. 1910, 129 ff.

<sup>123</sup>) Ann. 1910, 133.

<sup>124</sup>) Ann. 1910, 205 ff. Bestyrelsen kom til at bestå af det oprindelige udvalg af 2/6 1909, kun med den ændring, at prof. H. Westergaard erstattedes af boghandler O. Lohse. IM-bestyrelsesmedlemmerne Fibiger og Chr. Sørensen fik sæde i repræsentantskabet.

<sup>125</sup>) A. Schack: Dansk Kirkefond i »Ebenezer, Kirkelig Forening for den Indre Mission i Danmark gennem 60 Aar«, 1921, 193.

med institutionen<sup>126</sup>, dels at rådene faktisk var blevet uundværlige, navnlig da i forbindelse med præstevalg<sup>127</sup>, og allerede i november 1910 forelagde kultusminister *Jakob Appel* et nyt forslag til lov om menighedsråd, hvis § 31 indeholdt en bestemmelse om, at en »andenpræst« kunne ansættes i et sogn, når mindst en femtedel af de til sognet hørende folkekirkemedlemmer krævede det og var villig til at udrede præstens løn<sup>128</sup>. Vel var dette forslag hentet fra det kirkelige udvalgs betænkning<sup>129</sup>, men vakte ikke dengang særlig opmærksomhed udenfor udvalget (hvor det blev diskuteret meget hidsigt); når det nu blev hentet frem påny, skyldes det sikkert Danks Kirkefonds initiativ, og Chr. Sørensen erklærede da også rent ud, at det var af hensyn til Indre Mission, denne paragraf var indføjet i lovforslaget<sup>130</sup>; i selve loven, der blev vedtaget 1912, imødekom man iøvrigt yderligere Indre Mission ved at sænke minimumsgrænsen til 20 personer med egen husstand. Hermed havde Indre Mission fået den sikkerhedsventil, der gjorde menighedsrådene acceptable og valgmenighedsdannelse overflødig<sup>131</sup>.

<sup>126</sup>) Se navnlig købmand Carl Bertelsen, Aarhus, i Kr. D. 31/1 10, der mener, at rådene snart vil dukke op igen, »eftersom jeg tror, at Lægfolket ikke finder sig i at blive frataget de Rettigheder, som Menighedsraadsloven hjemlede det, og som efter min og mange Lægfolks Mening var naturlige Rettigheder«.

<sup>127</sup>) Da der først på året 1910 var embedsledighed i Holstebro, indbød det nyligt afgåede menighedsråd til møde om præstevalget. Ca. 500 efterkom indbydelsen, og den store forsamling enedes om at nedsætte et udvalg på 6 medlemmer, 4 fra IM, 2 fra Centrum (de grundtvigske valgmenighedsmedlemmer holdt sig borte) til at foretage indstilling til ministeriet (Kr. D. 28/2 10).

<sup>128</sup>) Rigsdagstid, ord. saml. 1910—11, till. A. sp. 2351 ff.

<sup>129</sup>) Udkast til Lov om Besættelse af Præste-, Provste- og Bispeembeder i Folkekirken, S 11 (Forhandlingerne i Det kirkelige Udvalg 5. Saml. 1906).

<sup>130</sup>) Ann. 1910, 357.

<sup>131</sup>) Allerede 1907 havde Zeuthen erklæret, at sådanne andenpræster var at foretrække for valgmenighedspræster (Kr. D. 18/2 07), og selv Chr. Sørensen kunne nu hilse bestemmelsen med glæde og udtrykte habet

Den landsorganisation ved siden af Indre Mission, som Jul. Ifversen, C. J. Holt og andre missionspræster havde været så ivrige for, fandt — omend på noget bredere basis, idet repræsentanter for alle tre kirkelige retninger var med — sit udtryk i *Kirkeligt Landsforbund af 1911*, som imidlertid skylder en anden problemstilling sin tilblivelse, nemlig Folkekirkens konfessionelle status i forbindelse med Arboe Rasmussen-sagen; den skal derfor ikke omtales nærmere i denne sammenhæng.

Tiåret 1901–11 var kirkeligt set umådelig stormfuldt, og havde det stået til en række ledende missionspræster, var Folkekirken blevet sprængt eller i det mindste stærkt amputeret på det kirkepolitiske spørgsmål. Når noget sådant alligevel ikke skete, havde det vel i nogen grad økonomiske årsager, hvad Børkop-sagen tydeligt afslører, men skyldtes i endnu højere grad, at lægfolket indenfor Indre Mission havde et alt for traditionsbundet kirkeligt syn til at kunne følge de rebelske præster. Gammel-luthersk kirketroskab fra vækkelsens første årtier havde sejret over moderne angelsaksiskpåvirkede frikirketendenser.

---

om, at den ville skabe større forståelse for Dansk Kirkefonds virksomhed, idet den jo netop svarede til, hvad Dansk Kirkefond havde sat sig som mål: »at skaffe en bedre Præstebetjening, hvor et Samfund ikke selv ved egne Kræfter er i Stand til at magte dette« (Ann. 1910, 357 f.).